

ATATÜRK'ÜN ÇAĞDAŞLIK VE EVRESELLİK ANLAYIŞI AÇISINDAN ÜNİVERSİTE REFORMUNA BİR BAKIŞ

Doç. Dr. Cengiz DÖNMEZ*

Arş. Gör. İrem NAMLI ALTINTAŞ**

Özet

Üniversite reformu, yeni Türkiye'yi inşa ederken bilimsel yeniliklerden faydalanmak ve bunları takip etmek amacıyla gerçekleştirilmiş, bir kültür reformudur. Bir üniversiteyle birlikte devlet ve toplum hayatına girecek bilimsel yenilikler, Atatürk'ün hedeflediği "muasır medeniyetler seviyesine" ulaşabilmek için en önemli yol gösterici olarak düşünülmüştür. Üniversite reformu için Prof. Albert Malche tarafından hazırlanan raporda, söz konusu reformun medeniyeti simgelediğinin belirtilmesi bunun bir ispatı niteliğindedir. Nazi iktidarından kaçan bilim adamları da bilimsel çalışmalarıyla bu sürece katkı sağlamışlardır. Böylece Türkiye 1930'larda dönemin yaygın ideolojik akımlarından etkilenmeyen bir ülke olarak kalmıştır. Ancak Atatürk'ün ölümünden sonra Türkiye'yi bilimsel bilgiyle aydınlatma hedefinin biraz daha arka planda kaldığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Üniversite, Çağdaşlık, Evrensellik, Kültür

Abstract

A View To University Reform In Terms Of Atatürk's Modernity And Universalism Mentality

University reform is a cultural reform which to benefit from scientific innovation and in order to follow them while build new Turkey. Scientific innovations which are settle government and community life consider as most

*Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Beşevler / Ankara. cdonmez@gazi.edu.tr

**Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Merkez Kampüs Kepez Aydın.
iremnamlı@gmail.com

important guiding to achieve “contemporary civilization” which Ataturk aims. In report that prepared by Prof. Albert Malche for University reform, it is sign for stated reform in question is to symbolizes civilization. That Scholars who had escaped from Nazi’s also contributed this period with their scientific studies. Thus Turkey was a country which effected by any ideology in 1930’s. But it is said that the aim to enlighten Turkey with scientific knowledge has been keep in the background after Ataturk’s death.

Key Words: *Ataturk, University, Modernity, Universalism, Culture*

1. Giriş

Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti’nin temelini kültür olarak tanımlamaktadır. Türk kültürünün yüksek karakteri O’na göre yüksek bir medeniyet oluşturabilecek durumdadır. Çağı yakalayan bir medeniyet anlayışını işaret eden Atatürk, bunun pozitif bilimlere dayanan bir çabayla mümkün olduğunun bilincindedir. O’nun kurduğu Cumhuriyet, yalnız siyasi anlamda ilerlemeyecek, müspet bilim anlamında da çağı yakalayacak, yenilikleri takip edecektir. Bu bağlamda sadece ilim ve feni kullanan değil, üretebilen bilim adamlarının yetiştirilmesinin önemine de vurgu yapmıştır.

Atatürk, yeni kurulan Cumhuriyette kültürel reformların da bilhassa ilim ve fennin ışığında yapılmasını istemiştir. Bunun bir sebebi, kültür ve medeniyeti aynı anlamda bulmasıyla ilgilidir. Yani bu reformlarla oluşacak yeni dönemde yetişecek O’nun hayalindeki Cumhuriyet insanları, sadece zamanı yaşayan değil, tüm insanlığı kucaklayan bilim ve fennin dinamiklerini keşfetmiş kişiler olacaklardır. İşte kültürel reformlar en başta bu amaçlara ulaşmak için yapılmıştır. Örneğin; Harf İnkılâbı, Tevhid-i Tedrisat Kanunu gibi yenilikler, ülkenin yalnızca iş gücünü karşılamak için değil, Osmanlı Devleti’nin gerileme ve yıkılma dönemlerindeki karanlıktan, Cumhuriyetle birlikte çıkmamızı sağlayacak nesilleri yetiştirme amacına dönüktür.

Türkiye Cumhuriyeti’nin bu anlamda en önemli hedefi yetiştireceği yeni nesillerle çağdaşlaşma yolunda ilerlemek olmuştur. Çağdaşlaşma; insanlığın tarih boyunca gelişen bilgisindeki artışı yansıtan ve bu bilgiyi değişen işlevlere uyarlama sürecini ifade eden kavramdır.¹ Hem devletin hem de toplumun geniş çapta dinamizmini veya dinamikleşmesini öngörür.

¹ C.E. Black, Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri, Çeviren Fatih Gümüş, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1986, s.6.

Çağdaşlaşma sanayileşmeyle birlikte, toplumsal, psikolojik ve siyasal değişmeyi de içerir.² Çağdaş ise bilgiyi çeşitli işlevler için kendine uyarlamış olan kurum veya kişiler için kullanılan bir kavram durumundadır. Bu anlamda çağdaş insan; bilgiye sahip olan ve teknolojiyi kullanabilen insan, çağdaş toplum da; bilgi ve onun hayata aktarılmış biçimi olan teknolojiye sahip; insan hak ve özgürlüklerini yasalarla güvence altına alan ve bunu uygulayan toplumdur. Çağdaşlık da; uygarlığın genellikle sanayileşme ve laikleşme ya da sekülerizasyon aracılığıyla uğradığı en son ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşüm ve bu dönüşümün bilim, teknoloji, sanat ve felsefe alanlarındaki verimlerinin düzeyidir. Çağdaşlık toplum hayatının bütün alanlarını etkiler ve ekonomik düzeyde sanayileşme biçiminde ortaya çıkarken, siyasal ve toplumsal örgütlenmede birbirinden farklı modellerle bağdaşabilir. Burada önemli olan çağdaş toplumlarda var olması gereken çağdaşlık ölçütleridir. Çağdaş toplumları geleneksel toplumlardan ayıran unsurlar olarak da ifade edebileceğimiz bu ölçütler şunlardır:

1-Bilgi alanının sürekli ve artan bir hızla gelişmesi.

2-Bilginin teknolojiye dönüşerek bilinçli bir biçimde üretime aktarılması.

3-Yeni ve üstün enerji kaynaklarının bulunmasıyla verimliliğin artırılması.

Batı Avrupa'nın maddi gücü 20. yüzyılın başlarında dünya coğrafyasının %87'sini doğrudan kendi denetimleri altına alacak şekilde artmıştır. Bu coğrafyalardaki bütün topluluklar, dünyaya sadece Batı Avrupa toplumlarının değerleri açısından bakan bu Büyük Güçler tarafından geri toplumlar olarak adlandırılmıştır. Batının doğrudan veya dolaylı olarak denetim altına aldığı bu toplumların yöneticileri ve aydınları, gerilikten kurtulmanın yolunu, bir şekilde batılılaşmak/ batılaşmak/çağdaşlaşmak olarak görmüşlerdir. Bu çerçevede kendilerine özgü bir yöntem uygulayarak batılılaşmaya/çağdaşlaşmaya çalışmışlardır. Sonuçta bütün dünyada batılılaşma/çağdaşlaşma serüveni şu üç şekilde gerçekleşmiştir.

1-Esaslı bir siyasî ve askerî altyapısı olmayan ülkeler; Asya'nın büyük bölümü ve Afrika'nın tamamında olduğu gibi, toprakları işgal edilerek doğrudan sömürge haline getirilmek suretiyle değişime zorlanmışlardır. Bu

² Yavuz Özgüldür, "Atatürk ve Çağdaşlaşma," Atatürk'ün Düşünce Yapısı ve Türkiye, (Seçilmiş Makaleler), Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, s.160.

durumda sömürgeci güç, kendi medeniyetini doğrudan doğruya benimsetme yoluna gitmiştir.

2-Rusya (1700'lü yılların başı) ve Türkiye (1839) örneklerinde olduğu gibi, batılılarla rekabeti aynı imkânları elde ederek sürdürmeye çaba harcayan ülkelerde gönüllü bir tercih şeklinde gelişmiştir. Bu durumda çağdaşlık, toplumsal zorlamaların bir sonucu olarak değil, yönetici sınıfının tercihi olarak ortaya çıkmıştır.

3-Çin ve Japonya'da olduğu gibi, merkezi yönetimlerin güç kullanılarak ikna edilmesi yoluyla yapılmıştır.³

Batıya karşı verilmiş onca savaştan sonra medeniyet anlamında yine Batıyı yakalama mücadelesi Atatürk'ün İnkılâplarının var oluş amacını açıklar. Bilimin ışığında inkılâpları gerçekleştirecek ve karanlıkları aydınlatacak yegâne güç, Türk gençliği olacaktır. Atatürk bu anlamda Türk gençliğine dönük yapılması gerekenleri ve gençlikten beklentilerini; "Gençliği yetiştiriniz. Onlara ilim ve irfanın müspet fikirlerini veriniz. Geleceğin aydınlarına onlarla kavuşacaksınız. Hür fikirler uygulamaya geçtiği vakit, Türk milleti yükselecektir"⁴ diyerek dile getirmiştir.

Atatürk aydınlanma yolunda hiçbir resmi ideolojinin, hiçbir dini kalıbın etkisinde kalmayan önemli bir kültür ve medeniyet hareketinin önderi olmuştur. Cumhuriyet, yeni fikirler üretmenin sahasıdır. Afet İnan'a göre; Atatürk'ün öğretmenlere "Cumhuriyet sizden fikri hür, irfanı hür nesiller ister" sözlerine vurgu yapması bu düşünceyle ilgilidir.⁵

Atatürk'ün tüm dünyayı ve tüm zamanları kapsayan evrensellik anlayışı medeniyetin ilerlemesi yolunda inkılâplara yol gösterici olmuştur. Bu bağlamda; "Milletimizin hedefi, milletimizin mefkûresi bütün cihanda tam manasıyla medeni bir heyet-i içtimaiye olmaktır. Medeniyet yolunda yürümek ve muvaffak olmak şart-ı hayattır"⁶ sözleriyle millet için medeniyetin önemini ortaya koyarken, tabii olarak inkılâpların bu amaca ulaşmayı hedeflemesi üzerinde durmuştur.

³ Fatma Acun vd, Atatürk ve Türk İnkılâp Tarihi, 11. Baskı, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara 2010, s.18-20.

⁴ Afet İnan, Atatürk'ün Büyük Nutuk Müsveddeleri Üzerinde Arkadaşlarının Dinlemesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1980, s. 37.

⁵ Afet İnan, Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi. Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1998, s.187.

⁶ Afet İnan, Atatürk ve İlim, Gükur Basımevi, Ankara 1963, s.6.

Eğitim kapsamında yapılan reformlarda da bu anlamda evrenselcilik benimsenmiştir. Ünliversalizm anlayışı geleceğın bilim adamlarını yetiştiren üniversitelerde 1930'da başlayan reform hareketlerinin de özünü teşkil etmiştir. Bu çalışmanın amacı; Atatürk'ün kültür ve medeniyet anlayışının izlerini üniversite reformuyla göstermektir. Çalışma; Darülfünunun tarihi ve kapatılma gerekçeleriyle yeni bir üniversite kurulması sürecini kapsamaktadır. Araştırma, eğitim ve kültür reformlarını içeren üniversite reformu çerçevesinde yeni kurulan Cumhuriyetin üniversal anlayışını ve bu anlayışın dünya çapındaki yankılarını anlatması açısından bir özgünlük taşımaktadır.

2. Atatürk'ün Çağdaşlaşma/Çağdaşlık ve Evrensellik Anlayışı

Atatürk'ün kurmayı düşündüğü çağdaş devletin esasını yenileşme, çağa uyma, bilim ve teknolojiadaki gelişmeleri izleme, statik bir medeniyete saplanıp kalmaktan kurtulma anlayışı oluşturuyordu. Başkomutanlık Meydan Muharebesinin ikinci yıldönümünde Dumlupınar'da yaptığı konuşmada bu konulara değinerek şunları ifade etmişti: “Efendiler milletimizin amacı, milletimizin ülküsü, bütün dünyada tam manasıyla medenî bir toplum olmaktır. Bilirsiniz ki dünyada her milletin varlığı, hür ve bağımsız yaşama hakkı sahip olduğu ve yapacağı medenî eserlerle orantılıdır. Medenî eser vücuda getirme yeteneğinden yoksun olan milletler hürriyet ve bağımsızlıklarını kaybetmeye mahkûmdurlar... Medeniyet yolunda yürümek ve başarılı olmak yaşamak için şarttır.,,, Medeniyet yolunda başarı yenilikleri kavrayıp uygulamaya, yenileşmeye bağlıdır. Toplum yaşayışında, ekonomik davranışta, bilim ve teknik alanında başarılı olmak için tek ilerleme ve gelişme yolu budur. Hayata hâkim olan hükümlerin zamanla değışmesi, gelişmesi ve yenileşmesi zorunludur. Medeniyetin yeni buluşları, tekniğın harikalarının dünyayı değışmeden değışmeye sürükleyip durduğu bir dönemde yüzyılların eskittiği köhne zihniyetlerle geçmişe saplanmakla varlığımızı korumak mümkün değildir.”⁷

Onun “Yalnız kılıçla zafere ulaşılabileceğini düşünen kimse sonunda yenilgiye uğrayacaktır. Asıl zafer sabanla kazanılabilendir. Saban her zaman kılıcı yenmiştir.” ifadesi⁸ de aslında meseleyi yalın bir şekilde ortaya koymuştur. Yani daha oluşum evresinde modern bir devlet olarak tasarlanan Türk devletinin hangi esaslara göre yapılandırılacağı sorusunun cevabı

⁷ Turhan Feyzioğlu, Atatürk Yolu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1987, s.40.

⁸ Johannes Glasneck, Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye, Çeviren Arif Gelen, Birinci Baskı, Onur Yayınları, Ankara 1976, s.281.

bellidir.⁹ Hirsch'in yorumuna göre cevap; Türk toplumunu çağdaş bir yapıya kavuşturacak çağdaş bir devlet modeli ve bu devleti İslam dininin baskı ve bağlarından kurtaracak bir yapılanmadır. Bu hedefe ulaşmak için amaca hizmet edeceği düşünülen kurum, biçim ve yasalar yurt dışından alınacak ve alınan her kurum, kural ya da yasa “Biz bize benzeriz” anlayışıyla bize ve bizim değerlerimize uydurularak uygulanacaktır.¹⁰ Burada temel felsefe, çağdaşlaşma hareketinin Osmanlı ıslahatlarından farklı bir anlayışla ele alınmasıdır. Osmanlıdaki gibi tamamen Batı örneğini taklit etmek yerine, alınacak devlet ve topluma dair her türlü kurum, biçim ve yasa mutlaka bize ve bizim değerlerimize uydurularak uygulanacaktır.

En başta Atatürk İlke ve İnkılâpları derinlemesine incelendiğinde durumun böyle olduğu görülecektir. Çünkü bu ilke ve inkılâpları oluşturan temel yapılar, diğer ideolojilerden farklı tasarlanmış ve uygulamada bu farklılıklar ortaya konulmuştur. Örneğin Atatürk Türk milliyetçiliğini Türkiye'nin yüzyıllara dayanan kültür gerçeğine dayandırmış ve çağdaş olan Alman ve İtalyan milliyetçilik akımlarını örnek almayarak Türkiye'nin özgün koşullarına uygun modeli kendisi oluşturmuştur.¹¹

Atatürk, bir anlamda Doğuya veda ederek Avrupa ve Batı değerlerini yeğlemek şeklindeki seçimiyle¹² Tanzimat'tan beri Batının önderliğinde süregelen Batılılaşmayı daha farklı bir anlayışla ele almaya başlamıştır. Batılılaşma eğilimi ve akımının batılı yöntemlerle gerçek uygulayıcısı olmuştur.¹³ Onun yaptığı Batıya rağmen Batılılaşma ve Cumhuriyetçi Türk kimliğini yaratmaktadır.¹⁴ Gerçekleştiği devrimlerle öncelikle yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni eski Osmanlı müesseselerinden kurtarmıştır. Yine bu devrimlerle Türk milletini Batı dünyasınca kabul edilmiş sosyal ve kültürel değerlere kavuşturarak modernleştirmeye çalışmıştır.¹⁵ Bunu yaparken öncelikle insanların kafalarında Batılılaşma ya da Batı tarzında düşünce ve anlayış oluşturulmak istenmiştir. Bu çağdaşlığın bir gereği olarak, yeni

⁹ Manfred Götz, “*Kemal Atatürk, Modern Türkiye'nin Yaratıcısı*”, Mustafa Kemal Atatürk 1881 – 1981, Çeviren Mahmure Kahraman, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1987, s.90.

¹⁰ H.C. Ernst, E. Hirsch, “*Kemalist Türkiye Anılarından*”, Mustafa Kemal Atatürk 1881 – 1981, Çeviren Rezzan Kızıltan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1987, s.25.

¹¹ Ergün Aybars, Atatürk ve Modernleşme, 2. Baskı, Ercan Kitabevi Yayınları, İzmir 2003, s.154.

¹² Paul Dumont, Mustafa Kemal, Çeviren Zeki Çelikkol, 2. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, s.120.

¹³ Attila İlhan, Hangi Batı, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1982, s.94.

¹⁴ Hikmet Özdemir, Sivil Cumhuriyet, 1. Basım, Boyut Yayınevi, İstanbul 1991, s.17.

¹⁵ Hamza Eroğlu, Türk İnkılâp Tarihi, MEB Basımevi, İstanbul 1982, s.267.

cumhuriyetin halkını millet, onun fertlerini de birey ve vatandaş olarak görme arzusunun neticesidir. Eski toplumda her şeyi kadere bağlayan ümmet anlayışından, millet anlayışına geçilen bu dönemde¹⁶ modern anlayışa göre birey-vatandaş kimliği oluşturulmalıydı.

Atatürk çağdaşlaşmaya dönük inkılâpların köklü ve verimli olması için bilimsel esaslara dayanması gerektiğini vurgulamıştır. Şahsî emirler vermekten öte bilimin ışığında hareket etmeyi düstur haline getirmiş ve bilimsel verilerden faydalanmıştır. Bu bağlamda özellikle Sosyoloji ilmi ve Ziya Gökalp'ın fikirlerinden istifade etmiştir.¹⁷

Atatürk Türk milleti ve ülkesini refah ve mutluluğa erdirtireceğini düşünerek, topluma “Onuncu Yıl Nutkunda” ifadesini bulan üç hedef göstermiştir. Bunlar:

1–Ülkemizi en mamur ve en medenî memleketlerin seviyesine çıkarmak.

2–Milletimizi en geniş refah vasıta ve kaynaklarına sahip kılmak.

3–Millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmaktır.¹⁸

Bu hedefler kaybedecek zamanı olmayan Türk milletinin Atatürk'ün dehasıyla Batının Rönesans, Reform, Sanayi Devrimi, Fransız İnkılâbı ve Bilim ve Teknik alanlarındaki gelişmelerle elde ettiği kazanımları yakalama ve çağdaşlaşma arzusunun bir ifadesidir.¹⁹ Çünkü geri kalmış toplumlarda çağdaşlaşma olgusunun gerçekleşmesi çok uzun bir süreç gerektirir ve zordur. İnsan etkinliğinin bütün yönleri eş zamanlı değişimler içerisindedir ve çağdaşlaşma sürecinin kendisi de çok karmaşık bir yapıdadır.

Çağdaşlaşma aynı zamanda ülke insanlarına çağdaş dünyanın sunduğu nimetlerden yararlanma imkânını vermek demektir. Bu yönüyle Atatürk'ün başından beri uğruna büyük mücadele verdiği bir husus olmuştur. Çağdaş olma ya da çağdaşlık vasfı günümüz dünyasında devletler, kurumlar ve insanlar için istenen veya aranan bir niteliktir. Atatürk bu unsurlara çalışmalarının sonunda pek çok yeni nitelik kazandırmıştır. Atatürk'ün

¹⁶ Mehmet Akif Tural; “Atatürk İnkılâpları ile Yaşanan Sosyal Değişme”, Atatürk 4. Uluslar arası Kongresi, C.II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s.1248.

¹⁷ Enver Benhan Şapolyo, Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi, 3. Baskı, Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul 1958, s.490-491.

¹⁸ Hüseyin Cevizoğlu, Atatürkçülük, Ufuk Ajans Yayınları, Ankara, s.13.

¹⁹ İsmet Giritli, Kemalist Devrim ve İdeolojisi, İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1974, s.24.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne kazandırdığı, devletin özellikleri olan ve çağdaş nitelendirilmesini sağlayan hususlar şunlardır:

1– Türkiye Cumhuriyeti gözlerini geleceğe çevirmiş özgür bir ülkedir.

2– Türkiye Cumhuriyeti'nin hedefi teorikteki bir Cumhuriyetten çok daha ileri bir demokrasiye geçmektir. Bunun için de Türk devrimi mevcut olan diğer büyük hareketleri geçmiştir.

3– Türk devrimi, Kurtuluş Savaşı dışında kan dökülmeden ve acı vermeden yapılmış ve bugüne dek medeniyet çerçevesinde gelişmiş ve güçlenmiştir.

4– Türk devletçiliği sosyal ve ekonomik açıdan özgün bir hareket olarak, doktrinlerden öğrenildiği şekliyle fakat doktrinlere boğulmadan icraatçı olmuştur.

5– Laiklik ve kadın hakları konusunda Türk devrimiyle devlet ve toplum hayatında önemli noktalara ulaşılmıştır. Bu noktalar çok gelişmiş ülkelerin bile şöyle ya da böyle ulaşamadıkları hedefler durumundadırlar.²⁰

Atatürk bir tarafta İstiklal Savaşı verdiği Batı dünyası, diğer tarafta zafer sonrasında bu devletlerin dünya görüşüne dayalı yaşam biçimini benimsemeye çalışıyordu. Bu Rönesans'ı, Hümanizmayı kavramış onun ürünü olan ve onunla beraber gelişen ticareti ve onların gelişi sonucu ortaya çıkan aydınlanma çağını, aydınlanma çağı düşüncesini, istemleri ve geçişleri, Tanrı merkezli bir devlet-toplum anlayışından insan merkezli bir dünya görüşüne toplum, hukuk, ahlak anlayışına geçişin benimsenmesi hadisesi idi.²¹

Toplumunu çağdaş kılmak için temelde insan etkinliğini geleneksel değerlere bağlılıktan kurtarmak gerekmektedir. İnsan etkinliğinin nesnel ve yararçı değerler çerçevesinde akılcı bir temele oturtulması modern bir toplumun ortaya çıkabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için gerekli bazı davranış ve örgütlenme ilkelerine işaret eder.²² Bu anlayıştan hareketle Türk çağdaşlaşmasının temel dayanağı akılcılık olacaktır. En önemlisi Batıya

²⁰ H.C. Ernst E. Hirsch; a.g.m., s.26-27.

²¹ Ergün Aybars, "Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihinin Amaç ve Kapsamı", Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihinde Yöntem Arayışları, Editörler Bahaeddin Yediyıldız, Temuçin Faik Ertan, Kutay Üstün, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2004, s.32.

²² Nejat Bozkurt, 20. Yüzyıl Düşünce Akımları, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995, s.13.

rağmen Batılılaşmak şeklinde gerçekleşmiştir.²³ Bu özellikleriyle realist bir harekettir.

Atatürk için çağdaşlaşma yolunda atılan adımlarla elde edilecek kazanımlarının sürekliliği de bu adımların atılması kadar önemlidir. Aslında inkılâpla gerçekleştirilmeye başlanan bu olgu açısından sorun bir nebze çözülmüş gibidir. Çünkü geçmişten bu yana inkılâpların, dolayısıyla çağdaşlaşma yolunda atılan adımların, devamlı ve kalıcı olmasını sağlayan dört temel özellik vardır. Bunlar:

- 1-İdeoloji yahut doktrin.
- 2-Öncü bir kadro.
- 3-İnkılâp heyecanı ve sloganlar.
- 4-İnkılâp disiplini.²⁴

Eğer inkılâp sürecinde bunlar mevcut ise hareket süreklilik kazanabilmektedir. Ama bu özellikle eğitim alanında yapılacak inkılâplarla, ortaya konulacak bilimsel düşünceyi benimsemiş yeni nesillerin yetiştirilmesiyle daha sağlam temellere oturtulabilecektir. Atatürk'e göre bu noktada yüksek öğretim yani darülfünun/üniversiteye büyük görev düşmektedir.

İşte bu noktada bilimin evrenselliğine inanarak bu anlayışı benimsemek ve böylelikle hareketi dar kalıplardan kurtarmak önemlidir. Çünkü 1930'ların Türkiye'sinin şartları ve imkânları bellidir. Dolayısıyla konuya daha geniş bir açıyla bakarak, dış imkânları da kullanmak, amaca ulaşmak noktasında önemli ve gereklidir. Dolayısıyla Atatürk Darülfünun/üniversite konusuna bu noktadan bakmıştır. O, gerek Darülfünunun yapılandırılması, gerekse üniversite reformu sırasında çağdaşlık ve evrensellik olgusuyla hareket ederek yabancı bilim adamlarını Türkiye'ye getirtmiş ve onlardan faydalanma yoluna gitmiştir.

3. Darülfünun ve Dünyada Üniversite Geleneği

3.1. Darülfünunun ve Dünya Üniversitelerinin Tarihçesi

Osmanlı Devleti, 1835'te Meclis-i Vâlâ kurulduğunda devlet idaresinde yapmaya teşebbüs ettiği ıslahat ve yeni kurulan nezarethanelerde duyulan ihtiyaç için 'münevver bendegân' yani memur yetiştirmek üzere yeni

²³ Yavuz Özgüldür; a.g.m., s.161.

²⁴ Temuçin Faik Ertan, Kadrocular ve Kadro Hareketi (Görüşler, Yorumlar, Değerlendirmeler), 1. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, s.89.

mektepler açmayı planlamıştır.²⁵ Bu sebeple dönemin önemli hadiselerini kavramak, üzerinde işe yarar yorumlar yapmak ve devletin yüksek kademelerinde görev vermek istediği gençleri yetiştirmek üzere İstanbul Darülfünunu kurulmuştur.²⁶

Darülfünunun açılması fikri ilk kez 1845 yılında kurulan yedi kişilik Muvakkat Meclisinde ortaya çıkmıştır. Mecliste, devlet tebaasından kişi ayırt etmeden isteyen herkesin bilim ve teknik öğrenmek amacıyla geceli gündüzlü çalışmak üzere gidebileceği bir Darülfünun kurulmasına karar verilmiştir.²⁷ Bu bağlamda 13 Ocak 1863'ten itibaren devlet adamları ve saygın paşalar dışarıda halka açık dersler/konferanslar vermeye başlamışlardır. Halk büyük bir merakla dersleri izlemiştir. Hatta Münif Paşa'ya göre; cahil halk önceden gelip yer tutmuş olduğu için dersleri izlemek isteyenler dışarıda kalmıştır.²⁸ İlk dersler fizikte elektrik konusuyla ilgilidir ama zamanla konular arasında fıkıh, kelim gibi İslam bilimlerinin yanında, çoğu Avrupa görmüş bilim adamlarının verdiği kimya, biyoloji ve felsefe gibi pozitif bilimler de yer almıştır.²⁹

Darülfünunun kurulması için 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesine³⁰ göre “Meclis-i Maarif-i Umumiye” komisyonu teşkil edilmiştir.³¹ Ancak Darülfünunun kuruluş yılı üzerine temel kaynaklarda tartışmalar bulunmaktadır. İlk medresenin kuruluş tarihini dikkate alanlar medrese ile üniversitenin aynı olduğunu düşünmüşlerdir. Fakat “üniversite” kavramının Osmanlı Devletindeki karşılığı Darülfünundur. Osmanlı Devleti'nde medreseler açıkken Darülfünunun/üniversitenin eğitime devam etmesi ve 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile kapatılan medreselerin yerine üniversite açılmayıp ilahiyat fakültesi kurulması medrese ile

²⁵ Ekmeleddin İhsanoğlu, *Darülfünun Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı*, C.1 IRCICA, İstanbul 2010, S. 82.

²⁶ Mehmet Saray, *İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453-1993)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1996, s.47. Bu ibare aynı zamanda Muvakkat Mecliste de geçmiştir. İhsanoğlu, a.g.e.,s.86.

²⁷ Tahir Hatipoğlu, *Türkiye Üniversite Tarihi*, Selvi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2000, s.19.

²⁸ Ekmeleddin İhsanoğlu, “*Darülfünun Tarihçesine Giriş*”, *Bellekten*, Ankara 1990, C.LIV, No:210, s.707.

²⁹ İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, s.180.

³⁰ Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, ilköğretimi zorunlu hale getirmiş, öğretimin çeşitli kademelerinde ders programlarını ve öğretim sürelerini belirlemiş, idadi teriminin orta öğretim ismini almasını sağlamış ve nihayetinde bir Darülfünunun kurulmasını yasaya bağlamıştır (Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Yayınevi, Ankara, 2008, s.168-168).

³¹ İhsanoğlu, a.g.e., s.116.

üniversitenin aynı anlama gelen iki kurum olarak algılanmaması gerektiğine dair bir kanıt oluşturmuştur.³²

1869 Nizamnamesiyle Darülfünunun yönetim ve ders programları ile idari, ilmi, mali ve hukuki statüsü belirlenmiş³³ ve aynı yıl binasının yapımı da tamamlanmıştır. Dolayısıyla Darülfünunun 1869 yılında kurulduğu söylenebilir.

Bu dönemde yükseköğretimle ilgili dünyadaki duruma baktığımızda; özellikle iktisadi gelişmelerin sosyal ilişkileri daha karmaşık hale getirdiğini, bunun hukuka olan ihtiyacı doğurduğunu ve bu ihtiyaçların bir eğitim kurumunun oluşmasını zorunlu kıldığını görüyoruz. Bu bağlamda, XII. yüzyılın sonlarına doğru Bologna'da ticari hayatın gelişmesi ve çeşitli unsurları bünyesinde barındıran şehrin zenginleşmesi, hukuk sahasında yeni ihtiyaçların doğmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda Bologna'da açılan okulda/üniversitede başlayan hukuk eğitimi bir süre sonra ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Bu durum İtalya'nın birçok şehrindeki öğrencileri Bologna'ya çekmiş³⁴ ve burayı bir yükseköğretim/üniversite şehri haline getirmeye başlamıştır.

Modern anlamda üniversitelerin kurulması konusuna gelince, bunun Ortodoks gelenekten kurtulma ile başladığını söyleyebiliriz. Özellikle rasyonel düşüncenin daha ileriye gitmesi modernleşmenin üniversitelere de sirayet etmesi sonucunu doğurmuştur. Luther taraftarlarının 1694 yılında kurdukları Halle Üniversitesi bu anlamda modernleşmenin örneklerini taşımaktadır. XVIII. yüzyıl sonu XIX. yüzyıl başında dinin baskın güç olma özelliğini kaybetmesiyle öğretim programları laikleşmeye başlamıştır. Örneğin 1809 yılında kurulan Berlin Üniversitesi'nde faraziyelerin yerini laboratuvar deneyleri almıştır. Bu aşamada dünyada üniversite geleneğinin laik bir zemine oturması; yükseköğretimin kilise geleneğinden kurtulmasına ve sanayileşmenin bir sonucu olarak ihtiyaçlara cevap vermek durumunda olmasına bağlanabilir.³⁵

Dünyadaki bu gelişmelerden esinlenerek, mühendislik ve hukuk alanındaki ihtiyaçlara cevap vermek üzere Darülfünun 1874 yılında Avrupa üniversiteleri ayarında düzenlenmiştir. Darülfünun-u Sultani denilen okul, Galatasaray Mekteb-i Sultanisinin temeli üzerine oturtulmaya çalışılmıştır³⁶.

³² İhsanoğlu, a.g.e., s. 303.

³³ Saray, a.g.e., s.46.

³⁴ İhsanoğlu, a.g.e., s.53

³⁵ İhsanoğlu, a.g.e., s.62-63.

³⁶ İhsanoğlu, a.g.e., s.137.

Ancak 1877-1878 Osmanlı Rus harbinin getirdiği sıkıntılar yüzünden kapatılmıştır.³⁷

Darülfünun-u Sultanî 1900 yılında Darülfünun-u Şahane olarak yeniden İstanbul Kız Lisesi olan binada açılmıştır. Bu okul bünyesinde; İlahiyat, Matematik, Hukuk ve Tıp bölümlerini barındırmıştır. Tanzimatı tartışan aydın tipini temsil eden bu okulun öğrencileri genellikle; Panislamizm, Pantürkizm, Panottomanizm akımları etrafında toplanmışlardır.

Ancak Darülfünunda kısa süre içinde çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunların çözümü için Emrullah Efendinin³⁸ Maarif Nazırlığı zamanında (1910) bir ıslahat gündeme gelmiştir.³⁹ Bu ıslahat dönemi olan 1913-1918 yılları arasında ihtiyaç duyulan yenilikleri yapmak için Almanya'dan yardım istenmiştir. Bu talep Alman Dışişleri Bakanlığı Eğitim Şubesinde görevli pedagoğ Prof. Franz Schmidt'in Aralık 1914'te İstanbul'a gönderilmesiyle karşılanmıştır. Maarif Nezareti başdanışmanı olarak göreve başlayan Schmidt'in ilk işi Darülfünunun canlandırılma ve ıslahı çalışmaları çerçevesinde Almanya'dan öğretim elemanı çağrılmasını sağlamaktır. Böylece Alman öğretim üyelerinin Türkiye'ye ilk gelişleri süreci başlamıştır. Edebiyat Fakültesi için 10; Fen Fakültesi için 6 ve Hukuk Fakültesi için 4 adet olan bu öğretim elamanları ile bir mukavele imzalanmıştır. Mukavelelerin şartlarına göre öğretim elamanları; 2 yıl içinde Türkçe öğrenecekler, Türkiye hakkındaki yazılarının Maarif Nezaretinde denetlenmesine izin verecekler, Türk tarafı siyasi veya diğer bir sebeple mukaveleyi tek taraflı feshedebilecek, mukavelesi bitmeden ayrılmalari durumunda yüklü bir tazminat ödeyeceklerdir.

³⁷ Saray, a.g.e., s. 47.

³⁸ Mülkiye mektebinden mezun olan Emrullah Efendi (1858-1914) Mutlakıyet döneminde Yanya, Selanik, Halep, İzmir'de maarif müdürlüğü yaptıktan sonra Meclis-i Maarif üyeliği, Darülfünun hocalığı yapmış, 1908'den sonra Galatasaray Sultanisi müdürlüğünde bulunmuş, 1910-1911 ve 1912'de iki kez maarif Nazırlığı yapmıştır. Emrullah Efendi'nin Tuba Ağacı Nazariyesi'ne göre eğitimde yenileşme ve düzenlemeye aşağıdan (ilköğretimden) değil, yukarıdan (Darülfünundan) başlanmalıdır. Cennetteki Tuba ağacının kökleri yukarıda, dalları ve meyveleri aşağıdadır. O'na göre insanlığın gelişmesi, bilimlerin üniversitede gelişmesi ile sağlanır (Akyüz, a.g.e., s. 300-301).

³⁹ Necdet Öktem, Atatürk Döneminde Darülfünun Reformu, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2002, s.44.

Tablo 1: 1915-1918 Yılları Arasında Darülfünun'da Çalışan Alman Akademisyenler⁴⁰

İsim	Unvan	Uzmanlık Alanı
Dr. Anschütz	Hamburg'da asistan	Pedagoji ve Psikoloji
Dr. Berstasser	Leipzig'de doçent	Semitik diller
Dr. Giese	Yakındoğu Enstitüsü'nde doçent	Ural- Altay Dilleri
Dr. Lehmann-Haupt	Liverpool'da profesör	Eski Çağ tarihi
Dr. Obst	Breslau'da doçent	Coğrafya
Dr. Penck	Leipzig'de doçent	Jeoloji ve Coğrafya
Dr. Leick	Grefswald'da doçent	Botanik
Dr. Zarnick	Wurzburg'da profesör	Zooloji
Dr. Hoesch	Berlin'de asistan	Organik Kimya
Dr. Arndt	Breslau'da doçent	Anorganik kimya
Dr. Fester	Frankfurt'ta/Main'de asistan	Teknolojik Kimya
Dr. Hoffmann	Hannover'de profesör	Ekonomi
Dr. Fleck	Kiel'de asistan	Maliye
Dr. Schöborn	Heidelberg'de profesör	Kamu Hukuku
Dr. Jacobi	Berlin'de doçent	Felsefe
Dr. Nord	İstanbul'daki konsoloslukta I. tercüman	Medeni Hukuk
Dr. Mordtmann	Emekli İstanbul konsolosu	Tarih Metodolojisi
Dr. Unger	İstanbul'da eski eserler müzesinde uzman	Arkeoloji ve eski paralar
Dr. Richter	Greifswald'da doçent	Alman Dili ve Edebiyatı
Dr. J. Würschmidt	Profesör	Fizik

⁴⁰ Horst Widmann, Atatürk ve Üniversite Reformu, Çev. Aykut Kazancıgil, Serpil Bozkurt Kabalcı Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul 2000, s. 62.

Bu mukavelenin Almanlar tarafından kabul edilme gerekçesi Türkiye’de Alman nüfuzunu artırmaktır. İttihat ve Terakki partisinin yönetime hâkim olduğu bu dönemde Darülfünun artık Fransız modelinden Alman modeline geçmiştir.⁴¹ Ancak özellikle dil sorunu yüzünden eğitimden beklenen verim elde edilememiştir. Buna rağmen ıslah çalışmalarında seminerlerin düzenlenmesi, deneysel çalışma ve öğretim tarzının gelişmesi, enstitü kütüphanelerinin kurulması, öğrenciler için ders kitaplarının yayınlanması gibi faaliyetler geleceğe etki etmiştir. Örneğin Prof. Fritz Arndt’ın Yerebatan Kimya Enstitüsü çalışmaları da bu kapsamda değerlendirilebilir.⁴² Bu öğretim elemanları I. Dünya Savaşı sonunda Türkiye’den ayrılmak zorunda kalmışlardır.⁴³

Islahat çalışmalarının sonucunda Darülfünuna⁴⁴ 1919 yılında çıkarılan bir nizamname ile bilimsel özerklik tanınmıştır. Böylelikle tedrisat başta olmak üzere birçok konuda Darülfünunun misyonu ve nizamnamenin ikinci maddesine göre “Darülfünun ilmi muhtariyeti haizdir” olarak belirlenmiştir. Tedrisat usulü ilr ilgili olarak da üçüncü maddede; “Hukuk, edebiyat, funûn medreselerinde tahsil mertebeyi ulâde mezuniyet rusile hitame irer. Mezunlar miâsında arzu edenler doktora şeâdini ifa ile icazet ruisi alırlar. Mezuniyet ve icazet şeraiti her medresenin talimatı mensusesiyle muayyendir.”⁴⁵ denilmektedir.

3.2. Darülfünunun Gelişmelere Ayak Uyduramaması ve Çağdaşlaşmanın Önünde Engel Durumuna Gelmesi

Atatürk, üniversitelerimizin gelişmesinin milletimizin gelişmesinde ve medeniyet alanında ilerlemesinde kesin bir faktör olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı üniversitelerin bilim adamı yetiştirmesinin önemli olduğunu vurgulamıştır. 1 Mart 1923 tarihinde meclisin dördüncü toplanma yılını açarken yaptığı konuşmada “Memleketin Darülfünun ve serbest meslekler hayatında takip edeceği yolu en asrî zihniyetle idrak eden iyi bir Darülfünun

⁴¹İhsanoğlu, a.g.e., s. 254.

⁴² Osman Bahadır, “1933 Üniversite Reformu Niçin Yapıldı?”, Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961), (Ed. Namık Kemal Aras, Emre Dölen, Osman Bahadır) Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2007, s. 54.

⁴³ Mehmet Ali Aynî, Dar’ul-fünun Tarihi, Pınar Yayınları, İstanbul 2001, s.74.

⁴⁴Aydoğan Ataünel, Cumhuriyet Döneminde Yükseköğretimdeki Gelişmeler, MEB Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü, Ankara 1993, s.93.

⁴⁵ Darülfünun-u Osmanî Nizamnamesi, Matbaa-i Amire, İstanbul 1919, s. 1.

Heyetine ve bir hayli meslek ve fikir adamlarına malik olduğumuzu kemal-i şükran ile anabiliriz. Darülfünun, istiklâl-i tabîisi dâhilinde serbest mesleklere verdiği istikameti gittikçe daha mükemmel bir hale îsal edecek vesait-i maneviyata maliktir.”⁴⁶ diyerek, Darülfünunun yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılan inkılâpların yanında yer almasını istediğini özellikle belirtmiştir.

Darülfünun adı 1924'te 493 sayılı kanunla üniversite ismini almıştır.⁴⁷ Bu yasanın haricinde genç Cumhuriyet 1933 yılına kadar Darülfünuna herhangi bir müdahalede bulunmamış, uzaktan izlemekle yetinmiştir. Hâlbuki Darülfünun yeni kurulan devlete sürekli sessiz protestolar yapmayı sürdürmüştür. Örneğin üniversite hocalarının Türklük ve Milli Mücadele aleyhindeki sözleri bu protestolar içerisinde yerini bulmaktadır. Ali Kemal,⁴⁸ Rıza Tevfik, Cenap Şahabettin, Hüseyin Daniş, Marujen Barsamyan bu hocalar arasındadır.⁴⁹

Darülfünun talebeleri 1920 yılında işgaller dolayısıyla boykota başlamışlardır. Okul bu yüzden kısa süreli bir tatile girmiştir. Talebeler toplanarak müderris Ali Kemal, Rıza Tevfik, Cenap Şahabettin Hüseyin Daniş ve Muallim Barsamyan'ın Darülfünundan çıkarılmalarını istemişlerdir. İstekleri, Edebiyat Fakültesi reisi İsmail Hakkı Baltacıoğlu tarafından hocalara iletilmiştir. Boykota TBMM de destek vermiştir.⁵⁰

Atatürk, Ankara Erkek Lisesi ziyareti esnasında çok zeki öğrencileri imtihana tabii tutma olanağı bulmuş, öğrencileri Darülfünundaki talebelerle karşılaştırınca Darülfünunun yetersizliğini bir kez daha kavramıştır. Kılıç Ali bu kıyaslanmanın Atatürk'e büyük ölçüde yarar getirdiğini savunur.⁵¹

⁴⁶ Özkan İzgi, “Atatürk'ün Eğitim ve Üniversitelere Bakış Açısı”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.1, S.1, Ankara 1984, s. 275.

⁴⁷ Ataüenal, a.g.e., s. 34.

⁴⁸ Ali Kemal 5 Temmuz 1869'da İstanbul'da doğmuştur. Ali Rıza olan asıl ismini Mülkiye Mektebi yıllarında Namık Kemal'e olan hayranlığından dolayı Ali Kemal olarak değiştirmiştir. Milli mücadele yıllarında *Sabah* gazetesinde öncelikle İttihat ve Terakki düşmanlığı yapmış sonra da tek çarenin İngiltere'nin himayesi altında yaşamak olduğunu vurgulamıştır. 4 Aralık 1918'de kurulan Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin kurucu üyeleri arasında yer almıştır. 31 Mart vakası sonrası görevine son verilmiş ve savaş sonrasında yeniden açılan Mekteb-i Mülkiye'nin kadrosunda yer almamıştır. 9 Mart 1919'da Darülfünun ıslah çalışmalarında yer almıştır. Damat Ferit'in ilk hükümetinde görev alan nazırlardan biridir. 17 Mayıs 1919'da verdiği beyanatta İzmir'in işgalinin tüm İslam âleminde büyük bir tepki uyandıracağına inanmaktadır. (Faruk Gezzin, Ali Kemal Bir Muhalifin Hikâyesi, İsis Yayıncılık, İstanbul 2010, s.14, 153, 156, 216.)

⁴⁹ Hatipoğlu, a.g.e., s.66.

⁵⁰ İhsanoğlu, a.g.e., s. 289.

⁵¹ Kılıç Ali, Atatürk'ün Hususiyetleri, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s. 110.

Bu arada Darülfünun çeşitli alanlarda gerçekleştirilen inkılâplara destek olmadığı gibi onların aleyhinde olmaya ve ters düşmeye başlamıştır. Bunun en güzel örneklerinden biri özellikle Harf İnkılâbı ve pek çok eğitim reformundan habersizmiş gibi davranmasıdır. Ayrıca Darülfünun içindeki kutuplaşmalar ve ilmi yetersizlikler⁵² de onun gelişmelerden uzak olması sonucunu doğurmuştur. Bu arada 1924 yılında Darülfünun bahçesinde fotoğraf çekirmek isteyen bir grup öğrenciye hocalarının resim çekirtmenin günah olduğunu söylemeleri de, Darülfünunun çağın gerisinde kaldığına bir başka örnek olarak değerlendirilmiştir. Sonrasında ortaya çıkan olaylar üzerine Atatürk bu konuda üniversite hocalarının suçlu bulunması gerektiğini söylemiştir. İstanbul savcılığının suç duyurusunda bulunmak istemesi üzerine Milli Eğitim Bakanlığı devreye girmiş ve bir grup üniversite hocası meselenin üniversite içinde halledilebileceğini söyleyip konuyu kapatmışlardır.⁵³

Gelişmeler üniversitede bir reform ihtiyacının çok belirgin olduğunu göstermiştir. Örneğin Tıp Fakültesi müderrisi Akil Muhtar Bey'e göre Darülfünunun bazı kürsülerini etkili hale getirecek kimseler yoktur. Önceden görev yapan müderrisler bilgileri olmadığı halde yaşları nedeniyle saygı görecekle ve arkadan gelenlerin yetişmesine engel olacaktırlardı. Bu durum alanda uzman kişilerin yetişmesine engel olmaktadır.⁵⁴

Ancak müderrislerin/profesörlerin bir kısmı reforma karşıdırlar ve kendi yerlerini koruma endişesi içinde, gerekli köklü tedbirlerden çekindikleri için direnmektedirler.⁵⁵

Dönemin gazeteleri de Darülfünunun bilim ve teknikle bir ilgisi olmadığını dış görünüşte de olsa inkılâba yakışmadığının altını çizmektedir:

“... Darülfünun kapsımın iki tarafına da eskiden nöbetçilerin bulunduğu yerler de umumi hela halini aldı. Memleketimizde en yüksek irfan müessesinin bulunduğu civarın bu kadar kirli bir halde bulunması teessüfe şeyan değil midir? Her halde bu fena vaziyetin birçok işlerin yapılmamasında mazeret olarak ileri sürülen bütçe meselesi ile alakası

⁵² Aydın Demirtaş, *Sosyolojik Açıdan 1933 Üniversite Reformu*, Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Genel Sosyoloji ve Metodoloji Bilim Dalı, Bursa 2010, s. 24.

⁵³ Çaycı, a.g.m., s.64.

⁵⁴ Bahadır, a.g.e., s.56

⁵⁵ İhsan Doğramacı, “Atatürk ve Eğitim” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 1, S.3, Ankara 1985, s. 663.

olmadığını zannediyorum. Yalnız memurların oturduğu şehri seven ve onun güzelliği, temizliği üzerine titreyen vatandaşlar gibi düşünmesi kâfidir.”⁵⁶

Bu arada Darülfünun hocalarının bilimsel gelişmeleri takip etmek bir yana, içinde buldukları durum ve davranışlarıyla ilgili hoş olmayan gelişmeler de gözlenmiştir. Örneğin Kazım Özalp bu konuda şunları dile getirmiştir;

“Konuyla ilgili olarak Çankaya sofrasında garip bir olay meydana geldi: Bir gece yemekte üniversite hocalarından iki misafir vardı. Sofrada misafirlere ikram edilmek üzere, üzerinde “Gazi Mustafa Kemal” amblemlili hususi sigaralardan daima bulunurdu. Misafir hocalardan bir tanesi sigara alırken kutudan 3-4 tane alıyor, birini yakıyor, diğerlerini cebine atıyordu. Bu hareketi sofrada bulunanlardan görenler olmuştu. Durum paşanın da gözünden kaçmamıştı. Yemek bittikten sonra paşa garsonu çağırdı ve yüksek sesle “Anlaşılan hocamız hatıra toplamaya meraklıdır. Zahmet etti biraz sigara topladı. Açılmamış bir kutu getir, hocanın cebine koy, cebindekileri de çıkar orada ezilmiş ve cebi kirletmiştir” dedi. Biraz sonra sofraya tatsız bir hava ile dağıldı. Bu olay Mustafa Kemal Paşa’yı çok üzdü ve düşündüğü üniversite reformunun çabuklaştırılmasına sebep oldu. Paşa, “Bu gibi yenilikler yapılırken bazen istenilen şekilde olmayabilir. Kayrılanlar olabilir, üniversite içerisine başka yetersiz elemanlar sızabilir bu yüzden çok tarafsız olmalıyız, kıymetli elemanları yerlerinde bırakırken, yetersizleri iyi ayırabilmeliyiz.”⁵⁷

1930 yılına kadar Darülfünundaki eksiklikler resmi anlamda dile getirilmemişti. 1930 yılında Cumhuriyet ve Son Posta gazetelerinin makaleleri bu eksikliği bir anlamda gözler önüne sermiştir.⁵⁸ 1931 yılına gelindiğinde, Cumhuriyetin bilimle ilgili görüşlerini hayata geçirmek üzere İsviçre’nin Cenevre Üniversitesinde Profesör Albert Malche Türk Hükümeti tarafından Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip aracılığıyla Türkiye’ye davet edilmiştir.⁵⁹ Malche’den Darülfünun hakkında ayrıntılı bir rapor hazırlaması

⁵⁶ Cumhuriyet, “*Yine Darülfünun Pisliği*”, 6 Temmuz 1933, s. 2.

⁵⁷ Kazım Özalp-Teoman Özalp, *Atatürk’ten Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1992, s. 52.

⁵⁸ 22 Teşrinievvel 1930 tarihli Son Posta Gazetesi’nde Darülfünundaki kutuplaşmaları içeren yazı bunun örneklerinden biridir. 17 Teşrinisani 1930 tarihinde de Cumhuriyet gazetesinde Darülfünundaki düzensizliği kaleme alan bir haberde, Darülfünunda emin (rektör) seçiminde olay çıktığı ve seçimlerde usulsüzlük yapıldığı anlatılmaktadır.

⁵⁹ Utkan Kocatürk, *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1984, s.3.

istendi. Malche'nin raporu hazırlarken izlediği çalışma yöntemiyle ilgili Prof. Dr. Sadi Irmak şunları ifade etmiştir:

“Gel zaman git zaman İstanbul Üniversitesinde –Darülfünunun o zamanki adı- bir ıslahat yapmak lazım.. Fakat bu ıslahat daha evvel denenmiş yarım yamalak tedbirler değil! Kabil olduğu kadar, Atatürk'ün her işinde yaptığı gibi kökten bir ıslahat... Bunun için de Prof. Malche getiriliyor. Ben de doçentim, hocayım. Prof. Malche'nin sorduğu sualler arasında iki karakteristik soru var:1. “Dersinizin kitabını yazdınız mı?” 2. Batı dillerinde yayımlanmış araştırmanız var mı? Gerçekçi sualler... Adam elli sene kürsü işgal etmiş ama kitabı yok! İşte buna göre... Ve o büyük kütle... O muhterem tanıdığımız ve kendi alanlarında şöhret yapmış olan hocalarımızın pek büyük bir kısmı tasfiye edildi ve tasfiye işi şüphe yok ki Mustafa Kemal'in müsaadesiyle oldu. Ve bu tasfiye edilenler arasında huzuruna kabul ettiği, kendisiyle görüştüğü arkadaşları da var... İnkılâp ve memleket yararı söz konusu olduğu zaman şahsi dostluklar filan onun nazarında yok.”⁶⁰

Malche, 29 Mayıs 1932 tarihinde⁶¹ sunduğu raporunda üniversitenin işleyişinden, talebelerin durumuna kadar birçok konuyu ele almıştır. Raporun uygulanacağına dair Mustafa Kemal Atatürk 1 Kasım 1933 günü meclisin açılış konuşmasında şunları söylemiştir: “Arkadaşlar, üniversite tesisine verdiğimiz ehemmiyeti beyan etmek isterim. Yarım tedbirlerimizin kısır olduğuna şüphe yoktur. Bütün işlerimizde olduğu gibi, maarifte ve kurulan üniversitede de köklü önlemler almak katî kararımızdır.”⁶² Böylece reform için karar verilmiş ve somut adımlar atılmaya başlanmıştır.

4. Darülfünunun Sorununun Çözümüne Dair Çalışmalar

4.1 Prof Albert Malche'nin Darülfünun Hakkında Raporu

Malche kültürel yenilikler olarak başlayan eğitim reformlarının bir parçası olan üniversite reformuna, Darülfünunla ilgili; tedris, üniversitedeki hocaların durumu, Darülfünunda bilimsel bilgiye bakış açısı, Türkiye'nin inkılâpları algılayış biçiminde üniversitenin durması gereken yer gibi konularda gözlem ve görüşlerini içeren bir rapor hazırlamıştır.⁶³ Raporunda

⁶⁰ Sadi Irmak, “Atatürk'ü Anarken”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.1, S.1, Ankara 1984, s. 165.

⁶¹ İhsanoğlu, a.g.m., s.737.

⁶² Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, Atatürk'ün IV. Dönem 3. Yasama Yılı Açılış Konuşması, 1. XI. 1933, C. 18, DEVRE IV, s. 3.

⁶³ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Arşivi Tarih:13/3/1933 Sayı:13984 Dosya:242-129 Fon Konu:30..18.1.2 Yer No:34.16..7.

öncelikle Darülfünunun Almanya ve Fransa'da olduğu gibi geleceğin profesörlerini yetiştirmesi gerektiği üzerinde durmuştur.⁶⁴ Malche öğretim usulleri konusunda sürekli aynı yöntemlerle ders anlatıldığını belirtmiştir. Ayrıca bir dersin konularının sürekli aynı kaldığını dolayısıyla Darülfünunda bilimin dinamikliğinden faydalanılmadığı konusuna değinmiştir.⁶⁵ Özellikle derslerin uygulamalı bir şekilde yürütülmesini önermiştir. Örneğin bir tıp öğrencisinin doktorasını tamamlamadan “doğum” hadisesinde bulunmadığına dikkati çekmiştir. Bu anlamda uygulamalı bilimlerin üniversitelerde laboratuvarlarda ya da hastanelerde yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Esasen Osmanlı Darülfünunun ders programı incelendiğinde sekizinci maddede; “Kimya-ı Gayri Uzvî, Kimya-ı Tahlili, Kimya-ı Hayatî, Tecrübi Fizik, Kimya-ı Sanayi, Nebatat, Hayvanat, Kimya-ı Uzvî, Fizyoloji, Teşrih (otopsi)” derslerinin Fen Medreselerinde (Fakülte) okutulduğu bilinmektedir.⁶⁶ Ancak derslerin usulüne uygun verilmediği ortadadır.

Malche, profesörlük için bir sınav yapılmasını önermiştir. Raporunda profesörlükle ilgili yorumlarda bulunmuş, özellikle atanma işinin genellikle tanıdıklar vasıtasıyla gerçekleştiğini yazmıştır.⁶⁷ Öte yandan raporda eğitimin işe yarar bir yönde olması gerektiği de vurgulananlar arasındadır. Bu bağlamda: “Her kış Darülfünun hocaları ve hatta Türk veya ecnebi âlimleri, talebeye ve ahaliye hayatın her sahasındaki yeni hadiseler hakkında cem'an on iki kadar mevzu teşrih ile tavzif kılınacaktır. ... Bu konferansların gayesi halk kütlesini yeni terakkilerden haberdar tutmaktır. Gazetecilere bu içtimalarda bir mevki tahsis edilir ve her konferans tafsilatına gazetede azami bir yer tahsis etmeleri yevmi matbuattan istenir.”⁶⁸ şeklindeki ifadeden sonra bu yönde eğitimlere başlanmıştır. Özellikle İnkılâp Tarihi Enstitüleri kurulduktan kısa bir süre sonra, İsmet İnönü, Mahmut Esat Bozkurt, Yusuf Kemal Tengirşenk ve Recep Peker⁶⁹ burada halka açık konferanslarla ders vermeye başlamışlardır.⁷⁰

⁶⁴ Albert Malche, İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor, Devlet Basımevi, İstanbul 1939, s.17-18.

⁶⁵ Malche, a.g.e., s.13.

⁶⁶ Nizamname, a.g.e., s. 3.

⁶⁷ Malche, a.g.e., s.10.

⁶⁸ Malche, a.g.e., s. 55-56.

⁶⁹ Recep Peker'in İnkılâp Tarihi dersleri için görevlendirilmesi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Fon Kodu: 490 1 00 Kutu No: 41 Dosya Gömleği No: 173 Sıra No: 1 Tarih: 04.01.1936.

⁷⁰ Mustafa Yılmaz, “İlk, Orta ve Yüksek Öğretimde İnkılâp Tarihi Dersleri” İlk ve Orta Öğretim Kurumlarında Türkiye Cumhuriyeti inkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Konularının Öğretimi: Mevcut Durum, Sorunlar ve Çözüm Önerileri, (Ed. Mehmet Saray Hüseyin

Malche raporunda 1931-1932 yılına ait öğretmen - öğrenci ve bütçe ile ilgili sayısal verilere de değinmiştir. Buna göre:

Tablo 2: 1931-1932 Darülfünundaki Heyet-i İlmiye⁷¹

	Müderris	Muallim	Müdür Muavini	Asistan
Tıp	(1 münhal) 28	10	18	(2 münhal) 38
Edebiyat	14	4	(3 münhal) 2	6
İlahiyat	12	-	1	-
Fen	(1 münhal) 17	2	9	(1 münhal) 8
Hukuk	17	6	(5 münhal) 1	(1 münhal) 1
Ecz. ve Dişçi	-	22	5	19
Mecmuu	(2 münhal) 88	44	(4 münhal) 36	(4 münhal) 72

Bu tabloya göre sözü edilen fakültelerde oldukça az sayıda öğretim görevlisi ve asistan bulunmaktadır. Bu sebeple raporda eğitimden daha fazla yararlanmak, ülkenin medeniyet seviyesini üniversite aracılığıyla daha yukarı çekebilmek için bu sayıların artırılması tavsiye edilmiştir.

Tablo 3: 1932 Fakültelele Göre Talebe İstatistiği⁷²

Tıp (Senede vasatı 35 yani beş senelik tahsil müddeti için 165 asker dâhil bulunduğu halde)	515
Hukuk (Birinci sene 760, ikinci sene 259, üçüncü sene 129)	1048
Edebiyat (150 erkek, 132 kız)	282
Fen (461 erkek, 105 kız)	566
İlahiyat	3
Eczacı-Dişçi	55

Tablo 3'teki en belirgin sayı ilahiyat bölümündeki öğrencilerin az oluşudur. Malche bölümle ilgili olarak edebiyat derslerine yakın dersler verildiğini rapor etmiştir. Fen ve Edebiyat fakültelerindeki öğrenciler eğitimle ilgili dersler almaktadır. Malche konuyla ilgili olarak bu derslerin ya öğretmen okullarında verilmesi ya da Fen-Edebiyat fakültelerinden

Tosun) Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005 s. 26. Ayrıca bu derslerin verileceği gazetelerden de duyurulmuştur: Cumhuriyet, 12 Teşrinisani 1933, "İnkılâp Enstitüsü" s.1.

⁷¹ Malche, a.g.e., s. 6.

⁷² Malche, a.g.e., s. 7.

kaldırılması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü Malche'ye göre Fen-Edebiyat fakültelerinin amacı öğretmen yetiştirmek değildir.

Malche'nin raporunda ele aldığı bir başka konu mezun olabilen talebe sayısının azlığıdır. Bu konuda öğrencilerin eğitim-öğretimlerinin ilk yılında okulu bitirmeye hevesli olup olmadığının belirlenmesi için bir sınav yapılmasını önermiştir.⁷³ Atatürk de bu ibareyi uygun bulmuş ve rapora kıymetsiz talebenin ilk yıldan hevesinin kırılması gerektiğini not almıştır.⁷⁴ Malche raporunda Türkçe eserlerin az oluşu ile ilgili iki noktaya da vurgu yapmıştır: Birincisi eski yazıyla basılan eserlerin yeni harflere döndürülmesi gerektiği, ikincisi Batı klasiklerinin Türkçeye tercüme edilmesidir.⁷⁵

Malche raporunda kişisel olarak herhangi bir üniversite mualliminin ya da profesörün ismini vermemiştir. Bu da raporun Atatürk'ün istediği şekilde titizlikle ele alındığını göstermektedir. O bir üniversite reformu yapmanın medeniyet alanında ilerlemek için zaruri olduğunu bilinciyle hareket etmiş ve bunu da raporunun son kısmında dile getirmiştir;

“Darülfünun meselesi esas itibarıyla Türkiye'nin fikri manevi, hatta içtimai istikbali meselesidir. Eğer bir medeniyet ilimsiz yahut ilmin zıddına olarak terakki ve taali edebilseydi, o zaman Darülfünunu kapamak suretiyle bir tasarruf temin edilirdi. Fakat eğer bir medeniyet ancak ilminin terakki nispetinde terakki eyleyse, o zaman şüpheye hiç mahal yoktur ve Darülfünunun iyi bir medeniyet aleti olması için her şeyi yapmak lazımdır.”⁷⁶

Atatürk, Malche'nin raporunu okuduktan sonra not defterine “bizim için bütün Türkiye'de nasıl bir kültür planı yapalım? Mesele budur” diye yazmıştır.⁷⁷ Bu sözleyle eğitimin, dolayısıyla yeni kurulan üniversitelerin bir kültür reformu aracı haline getirilmesini istediğini belirtmiştir. Atatürk, bireysel olarak aldığı notlarında Malche'nin notları hakkında şu açıklamayı yapmıştır;

“Bu adam yüksek milli bir ilim müessesine temas ediyor ve bütün ifadeleri yalnız bu temasını izaha çalışır mahiyettedir. Yoksa müessesenin maddi hiç ve bilhassa manevi hiç takdirkârı olmadığını söylemekten çekinmiyor. Profesörü bu ifasıyla tehcil edecek değiliz. Bilakis takdir ederiz.

⁷³ Malche, a.g.e., s.8.

⁷⁴ Utkan Kocatürk, “Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. I, S. 1, Ankara 1984, s.6.

⁷⁵ Malche, a.g.e., s.30.

⁷⁶ Malche, a.g.e., s. 58.

⁷⁷ Kocatürk, a.g.m., s.9.

Takdir ederiz çünkü bu adam bütün nezaketini kullanarak diyor ki; ben sizi anlamadım ki ben sizi anlamıyorum ki ne yapmak istediğiniz hakkında sizinle, Türklükle mütenasip yüksek üniversiteyi nasıl kurmak istediğiniz hakkında fikr-i mahsusum yoktur.”

4.2. Üniversite Reformu ve İstanbul Üniversitesinin Kurulması

Atatürk Türkiye’yi düşmüş olduğu çukurdan yine kendisinin, başka bir deyişle ülkeden yetişecek bilim adamlarının çıkaracağını düşünmektedir.⁷⁸ Dolayısıyla yeni bilim adamlarının yetiştirilmesi gerekmektedir. Bunun için çalışmalar yapılmalıdır. Bu bağlamda Malche’nin de raporu doğrultusunda 31 Mayıs 1933 tarihinde kabul edilen 2252 sayılı kanunla eski İslam geleneklerine bağlı Darülfünun⁷⁹ kaldırılıp yerine bilimsel çerçeveyi gözeten İstanbul Üniversitesi kurulmuştur.⁸⁰ (Daha sonra İstanbul Üniversitesinin seçilmiş ilk rektörü olan Prof. Sıddık Sami Onar 1946-1947 ders yılı açış konuşmasında İstanbul Üniversitesinin kuruluş tarihini, bir birikim ve geleneğin devamı olarak 1453 yılına kadar dayandırmıştır.)⁸¹

Bu olay Türkiye’de bir üniversite reformu olarak tarihe geçmiştir. Atatürk bu reformla İstanbul Üniversitesi’nde yetiştirilecek öğrencilerin Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu bilimsel düşünceyi benimsemiş yeni bilim adamları olarak yetiştirilmeleri gerektiğine özellikle vurgu yapmıştır.⁸² Böylelikle ülkeyi içinde bulunduğu durumdan kurtarmak amaçlanmıştır.

Üniversite reformuyla, Malche’nin raporuna uygun olarak bir talimatname de hazırlanmıştır. Bu talimatname üniversitenin resmi kuruluşundan bir yıl sonra uygulamaya konulmuştur.⁸³ Talimatnamenin ilk maddesinde üniversitenin amacı ve bu amaca hizmet eden birimler tanımlanmıştır. Bu bağlamda: “Bilgi sahalarında araştırmalar yapmak, milli

⁷⁸ Kocatürk, a.g.m., s.8-9.

⁷⁹ Hirsch, *Anılarım*, s.205.

⁸⁰ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Arşivi Tarih:12/11/1933 Sayı:15318 Dosya:19-2020 Fon Kodu:30__18.1.2 Yer No:41.82..16.

⁸¹ Dölen, a.g.e., C. 4, s. 394.

⁸² Bu konuyla ilgili olarak Mustafa Kemal, yabancı profesörden çok öğretmene ihtiyacımız olduğunu söyleyen milletvekiline: “Yabancı profesörler Türk profesörlerin kurmay sınıflarını yetiştirecekler bu kurmaylar da gene yeterli sayıda profesör yetiştirecekler; öyle ki yetiştirilen Türk profesörleri, ülkenin ihtiyaç duyduğu sayıda öğretmeni, hekimi, hukukçuyu ve başkalarına eğitecek durumda olacak” cevabını vermiştir (Ernest Hirsch, *Anılarım Kayzer Dönemi Wiemmar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi*, (11. Basım). Tübitak Yayınları, Ankara 2008, s.215.

⁸³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, İstanbul Üniversitesi hazırlanan yönetmeliğin tatbiki: Fon No: 30 18 12 Kutu No: 48 Dosya Gömleği No: 67 Sıra No: 15 Sayı Numarası: 2 Tarih: 11.10 1934.

kültürü ve yüksek bilgiyi genişletmeğe ve yaymağa çalışmak, devlet ve memleket hizmet ve işleri için ergin ve olgun unsurlar yetişmesine yardım etmek gibi vazifeler için kurulmuş olan İstanbul Üniversitesi Tıp, Hukuk, Edebiyat ve Fen Fakülteleri ile bunlara bağlı mektep ve enstitülerden mürekkeptir.”⁸⁴ denilmiştir. Malche'nin raporunda dile getirdiği atanma usulleriyle ilgili olarak da 40. maddede; “üniversite doçentliği sıfatı bu kanunda gösterilen imtihanı başarmakla kazanılır. Sınavı kazanmayanlar ise üç yıla kadar sınavı geçememeleri halinde Maarif teşkilatının diğer vazifelerinden birine naklolunur.”⁸⁵ şeklinde ifadeler yer almıştır. Talimatnamede ordinaryüs olabilmek için de en az beş yıl bilfiil profesörlük yapmış olmak gerektiği belirtilmiştir.⁸⁶ Yeni üniversite, garp dillerinden biri diye bahsedilen yabancı dile büyük önem vermiş ve bu dilde ilmi tetkik yapabilmeyi şart koşturmuştur.

Üniversite reformuyla bir bakıma bilimsel bilgi universal anlamda yayılmıştır. Farklı ideolojik görüşleri nedeniyle Nazi Almanya'sından sürülen bilim adamları Türkiye'nin bilimsel gelişimine katkı sağlamışlardır.⁸⁷ Bu bilim adamlarından biri Hukuk Profesörü Ernest Hirsch'tir. Hirsch 1933 baharında Goethe üniversitesinden sürgün edilmiştir. 1930'lu yılların üniversitede henüz bir ideolojik çerçeve oluşturmadığını düşünen⁸⁸ Hirsch, o dönemde Adalet Bakanlığında danışmanlık ve anayasa ile ilgili çalışmalar yapmıştır.⁸⁹

Üniversite reformuyla bir çağdaşlaşma hareketi başlatılırken, bu hareket farklı okulların açılması ve değişik alanlarda yapılan araştırmalarla da perçinlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda örneğin devlet opera ve tiyatro okulunun kurulmasına Paul Hindemith yardımcı olmuştur.⁹⁰ Öte yandan değişik alanlarda araştırma yapan bilim adamlarından birisi Max

⁸⁴ İstanbul Üniversitesi Talimatnamesi, Burhaneddin Matbaası, Ankara, 1934, “1. Esaslar” s. 1 (Talimatname, resmi gazetenin 24 teşrinievvel 1934 tarih ve 28334 numaralı nüshasından alınmıştır).

⁸⁵ Talimatname, 1934, “V. Üniversite Tedris Heyeti”, Madde 42-Muvakkat Madde, s.11.

⁸⁶ Talimatnamenin 39. maddesine göre ayrıca istenen özellik yurt dışında da bu mevkide ilerlemek başarısını göstermiş olmaktır. Eğer böyle bir özelliğe sahip biri yoksa dışarıda bu özelliğe sahip olanlar aday olarak gösterilebilir. Talimatname, “Üniversite Tedris Heyeti”, madde 39, s. 10.

⁸⁷ Ragıp Ege, Harald Hageman, “The Modernisation of the Turkish University After 1933: The Contributions of Refugees from Nazism”, The European Journal of the History of Economic Thought, C.19 S.6, online dergi 2012., s.956.

⁸⁸ Hirsch, *Anılarım*, s. 290-291.

⁸⁹ Ege, Hagemann, a.g.m., s.958.

⁹⁰ Hildegard Müller, “German Librarians in Exile in Turkey” Libraries & Culture, C.33, S. 3, online dergi 1998, s.298.

Pfannestiel'dir. Jeoloji ve mineraloji dalında uzman Pfannestiel Türk Tarih Kurumunun çalışmalarına da katılmıştır.⁹¹ Jeolog Dr. Walther Penck Vefa'da Abdülkerim Paşa Konağı'nda bulunan Arziyat Darülmehsisini yönetip dersler vermiştir. Yardımcısı Hamit Nafiz (Pamir) Bey ile İstanbul Boğazı'nın her iki yanındaki bölge ile linyit kömürü yatakları aramak amacıyla Gelibolu Yarımadası'nın jeolojik özellikleri ve Boğazların oluşumu konusunda araştırmalar yapmıştır. Bursa ve Kütahya arasında ve daha sonra Toroslar'a kadar incelemelerini sürdürmüş ve Batı Anadolu'nun ana tektonik çizgileri belirlenmeye çalışılmıştır.⁹²

Ayrıca üniversite reformu kapsamında; Yüksek Ziraat Enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi (1944) Ankara Üniversitesi gibi okullar da açılmıştır.⁹³ Yapılan inkılaplarla tıp fakültesi, hukuk ve fen fakülteleri, ilahiyat fakültesi, edebiyat fakültelerinde iyileştirmeler gerçekleştirilmiştir.⁹⁴

Öte yandan bir görüşe göre üniversite reformu, maarifte çok fazla bakan değiştiğinden eğitimde uygulanan istikrarsız politikalardan nasibini almış ve 1942 yılına kadar üniversiteye devlet müdahalesi olmuştur. Bu bağlamda Rektör Tevfik Sağlam 2 Aralık 1944 tarihinde Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in üniversiteyi ziyareti sırasında üniversitenin kuruluşunda yetkili makamların üniversiteye müdahalesini eleştirmiştir. Hasan Ali Yücel de cevaben o dönemde müdahale etmek zorunda olduklarını belirtmiştir.⁹⁵

4.2.1. Yeni Üniversitenin Misyonu ve Vizyonu

Yeni üniversitenin misyonu “memleketimizin en yüksek irfan müessesesi” olarak,⁹⁶ gençliğin yolunu aydınlatmak olacaktır. Çünkü üniversite reformu Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarından itibaren benimsediği Türk gençliğinin ilim ve irfan yolunda ilerlemesi için yapılmıştı. Üniversitenin açılış konuşmasında Maarif Vekili Hikmet Bey; “Bu müessesede okuyacak olan ve okumağa hazırlanan gençler; milletimizin müstakbel yüklerini taşımak için birçok sahalarda başları olacaklardır. Daima

⁹¹ Müller, a.g.m., s. 302.

⁹² Dölen, a.g.e., s. 100.

⁹³ Ege, Hagemann, a.g.m., s.960.

⁹⁴ Cumhuriyet gazetesi konuyu tam sayfa almış, İstanbul Üniversitesi rektörü Ömer Neşet Bey'in ayrıntılı açıklamasına yer vermiştir. Cumhuriyetin onuncu yılı kapsamında Cumhuriyet döneminde yapılan yenilikler gazete aracılığıyla duyurulmuştur. Cumhuriyet, 29 Teşrinievvel 1933, “*Darülfünun'dan Üniversiteye*”, s.6.

⁹⁵ Emre Dölen, Türkiye Üniversite Tarihi İstanbul Üniversitesi 1933-1946, C.4, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 371.

⁹⁶ Cumhuriyet, 19 Teşrinisani 1933, “İstanbul Üniversitesi Açıldı”, s.1.

bunu düşünerek hazırlanın!” demiştir.⁹⁷ Bu da bir bakıma üniversiteden beklentileri ortaya koymuştur.

Yeni kurulan devletin resmi ideolojisi ve dolayısıyla vizyonu üniversite aracılığıyla verilmeliydi. Burada Cumhuriyetin vizyonu bir bakıma üniversitenin vizyonu ile örtüşürülüyordu. Dolayısıyla üniversitenin vizyonu Cumhuriyeti ve onun bütün kazanımlarını kucaklayacak kadar geniş olmalıydı. Bu maksatla özellikle Türkçe derslerine ciddi anlamda önem verilmiştir. Yukarıda sözünü ettiğimiz yabancı profesörlerin Türkçe ders vermeleri konusu bu kapsamda değerlendirilmelidir. İlk olarak Hukuk Fakültesi Profesörü E. Hirsch 23 Ekim 1933 tarihinde Türkçe ders vermiştir.⁹⁸ Almanya'dan gelen öğretim üyelerinden Dr. Arndt, Dr. Fester ve Dr. Zarnick bir yıl içinde Türkçe öğrenmişlerdir.⁹⁹

Cumhuriyet ideolojisinin başka bir yansıması 'İnkılâp Tarihi' derslerinin konmasıdır. İstanbul Üniversitesi talimatnamesinin talebelerle ilgili 54. maddesine göre bir öğrencinin mezun olabilmesi için temel şart İnkılâp Tarihi dersinden geçmesidir.¹⁰⁰ Bunun önemiyle ilgili İsmet Paşa Hukuk Fakültesinde yaptığı konuşmada “Mezun efendiler bilmelisiniz ki hiç bir meslekte şahsi meziyetler sizin mesleğiniz kadar müessir değildir. İlim, kabiliyet, Cumhuriyete ait olan bütün vasıflar ve meziyetler sizin muhitinizde ve sizin şahsiyetinizde mevcut olacak, şahsan her biriniz inkılâpçı ve hukukçu ruhunu taşıyan bir insan olarak yaşayacaksınız.”¹⁰¹ demiştir.

Türkçe ve İnkılâp Tarihi derslerinin üniversite reformunda ön plana çıkması yalnızca ideolojik bir yansıma değil, kültür reformunun bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Şöyle ki: Türk dilini korumak ve tarih dersi aracılığıyla yapılan inkılâpları anlatmak. Üniversitenin bu iki önemli amacını kavrayan Reşit Galip üniversite reformunu İnkılâp Tarihi enstitüsüyle birlikte ve inkılâbın zirvesi olarak düşünüyordu. Türk İnkılâp Müzesi, Türk İnkılâp Kütüphanesi Reşit Galip'in bu alanda düşündükleri arasındaydı. Reşit Galip bir gün Uluğ İğdemir'e; “Düşün Uluğ; birkaç yıl sonra

⁹⁷ Cumhuriyet, 19 Teşrinisani 1933, a.g.m., s. 5.

⁹⁸ Cumhuriyet, 23 Teşrinisani 1933, “Bir Ecnebi Profesör İlk Defa Türkçe Ders Verdi”, s.1.

⁹⁹ Emre Dölen, “İstanbul Darülfünunu'nda Yabancı Öğretim Elemanları”, Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961), (Ed. Namık Kemal Aras, Emre Dölen, Osman Bahadır), Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2007, s. 99.

¹⁰⁰ Talimatname, 1934, “VII. Talebe” madde 54: “diploma alabilmek için son sınıfta İnkılâp Tarihi derslerine devam ile bundan sertifika almak lazımdır,” s. 15.

¹⁰¹ Cumhuriyet, 12 Teşrinisani 1933 “İsmet Paşa Ankara Hukuk Fakültesinde Mühim Bir Nutuk Söyledi”, s.6.

üniversitenin çeşitli enstitülerinin çıkaracağı dergiler en mükemmel araştırmaları, en yeni buluşları yayınlayacaklar ve dünya bilim adamları bizim bu yayınlarımızdan faydalanacaklardır.”¹⁰² diyerek özlediği yeni üniversiteyi anlatmak istemiştir. (Ne yazık ki Reşit Galip İnkılâp Tarihi Enstitüsünün kurulduğu gün vefat etmiştir.)¹⁰³

Üniversitenin siyasi ve bilimsel amacı da Cemal Bilsel tarafından 1935-1936 ders yılı açılış konuşmasında ifade edilmiştir. O konuşmasında;

“İstanbul Üniversitesi Cumhuriyetin eseridir. Kendine bağlanan umutları gerçekleştirebilirse Cumhuriyetin en büyük eseri olacaktır. İstanbul Üniversitesine bağlanan umut, bu üniversitenin dünyanın tanınmış ileri üniversitelerinden biri olmasıdır. Üniversite bunu derslerinin yüksekliğiyle yayınlarının çokluğu ve değeriyle, ilimsel araştırmaları ve buluşları ile yetiştireceği mütehassıs âlimlerle bunların değeriyle, hülâsa ilme hizmet etmek ve bir şey katmak ile elde edecektir. Türk devriminin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin amacı olan en yeniyi, en iyiyi ve en ileriye tam olarak bilgide de elde etmek içindir ki üniversite kuruldu. Bu suretle üniversite, Türk devriminin bilgide, amaçlarını gerçekleştirme gibi çok şerefli ve o nispette mesuliyetli bir yükün altında bulunmaktadır” diyerek¹⁰⁴ üniversitenin amacını açıkça ifade etmiştir.

4.2.1.1. Yeni Üniversitenin Kadrosu ve Yabancı Bilim Adamlarının Getirilmesi

Üniversite reformuyla birlikte Darülfünunun 240 hocasından 157'sinin görevine son verilmiştir. Bunların aralarında Darülfünun emini İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve 71 profesör de vardır.¹⁰⁵ Esasen bu durum bazı çevreler tarafından hayret verici olarak nitelendirilse de eski üniversitenin kadrosunda bulunan fakat yeni kadroya alınmayan Kerim Sebati Bey, Besim Ömer Paşa, Ziya Nuri Paşa, Ağaoğlu Ahmet Bey, Abdurrahman Münip Bey, Malik Bey, Muhiddin Adil Bey, Kadri Reşit Paşa resmi gazeteye yaptıkları açıklamalarda kısaca, durumu kabullendiklerini ve yeni kurulan üniversitenin başarılı olmasını dilediklerini belirtmişlerdir.¹⁰⁶

Yeni dönemde kadronun istenilen vasıflardaki hocalarla yeniden kurulması gerekiyordu. Bu kadronun nasıl oluşturulacağıyla ilgili dönemin

¹⁰² İğdemir, a.g.e., s. 125.

¹⁰³ Ahmet Şevket Elman, Dr. Reşit Galip (1892-1934) İkinci Kitap, Ankara 1955, s.160.

¹⁰⁴ Dölen, a.g.e., C.4, s. 347.

¹⁰⁵ Metin Özata, Atatürk Bilim ve Üniversite, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara 2007, s.105.s.151.

¹⁰⁶ Cumhuriyet, 2 Ağustos 1933, “Nasıl Karşıladılar?”, s.1.

Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip açıklama yapmış ve izlenecek yöntem ve Prof. Malche'nin çalışmaları doğrultusunda esas kadronun 31 Temmuz akşamı açıklanacağını bildirmiştir.¹⁰⁷

Yeni kadroyu oluşturmak için üç kaynaktan faydalanılması planlanıyordu. Bunlar:

1- Darülfünundan alınan bazı profesör, öğretmen ve profesör yardımcıları,

2- Darülfünunun dışından alınanlar (büyük kısmı, Cumhuriyet döneminde Avrupa'ya gitmiş ve öğrenimlerini tamamladıktan sonra yurda dönmüş Türkler)

3- Yurt dışından getirilecek yabancı profesörler.¹⁰⁸

Özellikle kadroyu oluşturmak noktasında üçüncü kaynak olarak görülen yabancı profesörler, yeni üniversiteye Türkiye'nin sahip olduğu bilimsel birikim ve potansiyelin dışında ekstra bir güç ve bilimsel anlayış katacakları düşüncesiyle oldukça cazip görünüyordu. Atatürk, Malche'nin raporunun sonunda aldığı notta tedrisatın durumuyla ilgili olarak yurtdışından profesör getirmenin doğru olacağını yazmıştı. Bu notta: "... Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Almanya'nın, İngiltere'nin, Amerika'nın ilim âleminde yüksekliği tanınmış profesörlerini Türkiye Cumhuriyeti'nin idare merkezi olan Ankara'ya davet etmek ve onları orada toplamak için hiçbir fedakârlıktan çekinmez."¹⁰⁹ diyordu. Dolayısıyla bu düşünce Türkiye'ye Atatürk'ün hayallerini süsleyen bir bilimsel anlayışın gelmesi için çok önemliydi. Atatürk'ün dünyada bilimsel becerisi kanıtlanmış uzman bilim adamlarını Türkiye'ye getirme isteği Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip'in ağzından açıklandı. O getirilecek hocalarda aranan vasıfları da; "Yabancı profesörlerin seçiminde temel şartımız, kendilerinin kendi ülkelerindeki üniversitelerde de profesör konumuna erişmiş ve isimlerini ülkelerinin sınırları dışında da duyurmuş olmalarıdır."¹¹⁰ şeklinde ifade etmişti.

Atatürk'ün Türkiye'ye çeşitli bilim adamlarını getirmeyi çok istediği bu dönemde önemli bir gelişme oldu ve 1933'te Almanya'da Naziler iktidara geldi. Hitler iktidara geldikten sonra Ari ırkından olmayan memurlar emekliye ayrıldılar. Şimdiye kadarki politik faaliyetleri dolayısıyla milli devlet için tehlikeyi göze alacağı kesin kanaat vermeyen memurlar işten

¹⁰⁷ Cumhuriyet, "Üniversite Kadrosu", 9 Temmuz 1933, s. 4.

¹⁰⁸Yücel Namal, "Türkiye'de 1933-1950 Yılları Arasında Yükseköğretime Yabancı Bilim Adamlarının Katkıları" Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, Zonguldak 2012 C. 2, S. 1, s. 15

¹⁰⁹ Kocatürk, a.g.m., s.10.

¹¹⁰ Hirsch, a.g.e., s.211.

çıkarıldı. Bazıları da kendi istekleri ile ayrıldılar.¹¹¹ Bazı Yahudi bilim adamları ise soykırım endişesiyle Almanya'dan kaçtılar. 1933 yılının Mart ayında bu bilim adamlarının arasına katılan Philipp Schwartz Zürih'te "Alman Bilim Adamları Yardımlaşma Derneği"ni kurdu.

Yabancı bilim adamları ile bağlantıyı da yine Reşit Galip sağladı.¹¹² Prof. Malche'nin tavsiyesi ile Schwartz Türkiye'ye çağrıldı.¹¹³ 6 Haziran 1933'te İstanbul'da Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip ile Philipp Schwartz'ın katıldığı toplantıda Türkiye'ye getirilecek 30 kişilik bir liste üzerinde mutabakat sağlandı. Antlaşmaya göre yabancı profesörler; tam gün çalışacak, öğrenciler için çevirmenler yardımıyla Türkçe ders kitaplarını en kısa zamanda tamamlayacaklar, üçüncü yıldan itibaren Türkçe dersler verecek, hükümete bilirkişi raporu hazırlayacaklardı. Karşılığında da yüksek maaş ve yol giderleri ve sağlık sigortası ödenecekti (bir Türk profesör 150 tl alıyordu yabancı profesörlere de 500-800 lira verilecekti). Ayrıca yabancı öğretim üyelerine devlet himayesi garantisi verilmişti.¹¹⁴ Daha sonra Schwartz derneğe üye bilim adamlarının Türkiye'ye gelmeleri için maddi olanak sağladı ve nihayet bunlar Temmuz 1933'te Türkiye'ye geldiler.¹¹⁵ Bu sırada bir Alman Profesör: "Şimdi Almanya'nın en mükemmel üniversitesi İstanbul'da kuruluyor" şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştu.¹¹⁶

Tablo 4: 1933-1945 yılları arasında Almanya ve Avusturyalı Hocalar¹¹⁷

	Profesör ve Doçentler	Doçentliğini Almamış Asistanlar	Bilimsel Yardımcı Personel	Toplam
Tıp Fakültesi	19	20	7	6
Fen Fakültesi	17	4	—	1
Edebiyat Fakültesi	10	11	—	1
Hukuk ve İktisat F.	10	—	—	0
Toplam	56	35	7	8

¹¹¹ Emre Dölen, Türkiye Üniversite Tarihi, Darülfünun'dan Üniversiteye Geçiş Tasfiye ve Yeni Kadrolar, C.3 İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

¹¹² Oruç, a.g.e., s.103.

¹¹³ Arnold Reismann, "Jewish Refugees From Nazism, Albert Einstein, and the Modernization of Higher Education in Turkey" Aleph, Online dergi 2007, s.259.

¹¹⁴ Çaycı, a.g.m, s. 68.

¹¹⁵ Widmann, a.g.e., s. 89, 91.

¹¹⁶ Uluğ İğdemir, Yılların İçinden, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1976, s.125.

¹¹⁷ Widmann, a.g.e., s.211

Tablo 5: 1933-1945 Yılları arasında Türkiye'ye Gelen Bilim Adamları¹¹⁸

Ad Soyad	Uyruk	Bölüm
Rohde	Alman	Klasik diller
Landsberger	Alman	Asuroloji
Güterbock	Alman	Hititoloji
Ruben	Alman	Hindoloji
Menges	Alman	Slav Dilleri
Eberhard	Alman	Sinoloji
Louis	Alman	Coğrafya
Rasonyi	Macar	Hungaroloji
Cambored	Fransız	Fransız Dili
Steuerwald	Alman	Alman Dili
Huille	Fransız	Fransız Dili
Melzig	Alman	Alman Dili
Baker	İngiliz	İngiliz Dili
Möller	Alman	Alman Dili
Lacombe	Fransız	Felsefe
Von der Osten	Alman	Arkeoloji
Kristinus	Avusturya	Alman Dili
Andreas Bertalan	Almanya	Medeni Hukuk
Schwartz		
Ernst Hirsch	Almanya	Ticari Hukuk
Richard Honig	Almanya	Ceza Hukuku
Karl Strupp	Almanya	Devletler Hukuku
Fritz Neumark	Almanya	Maliye
Gerhard Kessler	Almanya	İktisat
Alexander Rustow	Almanya	Felsefe Tarihi-İktisat Coğrafyası
Wilhelm Röpke	Almanya	Genel İktisat-Ekonomi
Josef Dobretsberger	Avusturya	Genel İktisat
Alfred Isaac	Almanya	İşletme
Rudolf Edwin Belling	Almanya	Heykeltıraşlık
Paul Hindemith	Almanya	Müzik
Carl Ebert	Almanya	Opera- Tiyatro
Eduard Zuckmayer	Almanya	Opera- Tiyatro
Ernst Praetorius	Almanya	Müzik

¹¹⁸Nilgün Çelebi, “*Dil Tarih Coğrafya Fakültesi’ndeki Mülteci Profesörler*”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara, 2003, 43, (1), s. 264; Widmann, a.g.e., s. 162-232

Yabancı profesörlerden Türkiye'nin beklentisi hakkında Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip'in Philip Schwartz'a söylediği sözler oldukça anlamlıdır. O; "Biz fakir bir ülkeyiz. Sizlere layık olduğunuz ücretleri veremiyoruz. Ancak Mustafa Kemal'in kurduğu genç Türkiye Cumhuriyeti'nde sizler yeni bir bilimsel uyanış açacaksınız. Burada doğacak yeni bilimin feyizli ışıkları bütün dünyayı aydınlatacaktır. Bilim ve yöntemlerinizi getirin, gençlerimize bilginin yollarını gösterin."¹¹⁹ dediği konuşmasının devamında, Rönesans'ın Anadolu'dan aldıklarını şimdi geri verdiği vurgusunu yapmıştır.¹²⁰

Kuşkusuz yabancı bilim adamlarının Almanya'da can güvenliklerinin olmaması Türkiye'ye gelmeleri noktasında önemli bir unsurdur. Bunun yanında kendilerine ödenecek ücretler ile Schwartz'ın, Hitler'in kendi ülkesindeki faşist politikalarının tüm dünya tarafından endişeyle izlendiği bir dönemde Atatürk'ün ülkesi hakkında; "Batının pisliğinin bulaşmadığı harika bir ülke keşfediyorum."¹²¹ diye yazması, onlar tarafından tercih sebepleri ve 1930'ların Türkiye'sinde bilimin en büyük meşale olduğunun açık bir ifadesi olarak değerlendirilmelidir.

Yabancı bilim adamlarının maaşlarını ödemek için o dönemde 400 lira olan milletvekili maaşlarından 200 lira kesilip ders ücretlerine yatırılmasına karar verilmiştir. 1933 yılında 200 lira olan milletvekili maaşlarına karşılık Alman profesörlerin maaşları 300-600 lira arasında değişiyordu.¹²² Ayrıca Türkiye'ye geliş ve Türkiye'den ayrılıştaki belirli bir miktarda (genellikle 150-200 lira) seyahat masrafı ödenecekti.¹²³ Bu çalışmalar için tam yetki Milli Eğitim Bakanlığına verilmişti.¹²⁴

Yabancı profesörler ve yardımcıları İstanbul Üniversitesi, Yüksek Mühendislik Mektebi, Güzel Sanatlar Akademisi, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, Ankara Numune Hastanesi (Tıp Fakültesi), Devlet Konservatuvarı

¹¹⁹ Oruç, a.g.e., s. 104.

¹²⁰ Widmann, a.g.e., s.92.

¹²¹ Philipp Schwartz, Kader Birliği 1933 Sonrası Türkiye'ye Göç Eden Alman Bilim Adamları, Belge Yayınları, İstanbul, 2003, s.43.

¹²² Çaycı, a.g.m., s.68.

¹²³ Ersoy Taşdemirci, Belgelerle 1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları, Bizim Büro Basımevi, Ankara 1992, s.17.

¹²⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, İstanbul Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerinde görevlendirilmiş yabancı profesörlerle yapılacak sözleşmeler için Maarif Vekaletine yetki verilmesi: Fon No: 30 18 12 Kutu No: 39 Dosya Gömleği No: 64 Sıra No: 1 Tarih 14/09/1933.

ve Dil Tarih Coğrafya Fakültesinde görevlendirilmişlerdir.¹²⁵ İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda da ülkelerine dönmüşlerdir.

5. Sonuç

Üniversite reformu en başta Atatürk'ün evrenselcilik anlayışının bir tezahürüdür. Çünkü O çağdaşlaşma hareketinde başarılı olmak için, yaklaşık on yıl önce savaştığı Batıya karşı hiçbir önyargı ve kompleksi olmadan, geniş bir vizyonla dünyaya bakarak, Batı anlayışına uygun bir üniversite kurmayı amaçlamıştır. Bunun için de bir üniversite reformunu gerçekleştirmiştir. Bu basit bir düşünce ya da anlayışın ürünü değil, hedeflere ulaşmak için önceden yapılmış planların, verilmiş kararların bir sonucudur. Kuşku yoktur ki söz konusu planlar veya kararlar da, ancak dünyaya evrensel bir gözle bakabilen kişilerin gerçekleştirebilecekleri niteliktedirler.

Atatürk Türkiye Cumhuriyeti'nin geçmişinden çok geleceği üzerinde durmuş, “Tarihi yaşadığımız gibi yazdık; fakat geleceği Cumhuriyete inananlara onu koruyanlara ve yaşatacak olanlara emanet etmek gerekiyor”¹²⁶ demiştir. Dolayısıyla Cumhuriyetin emanet edileceği kişilerin yetiştirilmesi noktasında üniversite reformu önemli bir yere sahiptir ve yeni üniversite güçlü bir misyon üstlenmiştir.

Bu bağlamda üniversite reformu Cumhuriyetin kültür reformu içerisinde öncelikli yer almaktadır. Amaç genç Cumhuriyetin istenilen muasır medeniyet seviyesine Türk kültürel özelliklerini kaybetmeden yükselmesidir. Öncelikle Türk kültürünün geliştirilmesi ve yayılması için Cumhuriyet gençliğinin çalışması yolunda telkinler yapılmıştır. Bu amaçla tarih ve Türkçe dersleri yapılandırılmıştır. İnkılâp Tarihi kürsüsünün kurulması ve dönemin devlet adamlarının bu dersleri vermesi milli bilincin oluşturulmaya ve dönemin siyasi gelişmelerinden gençlerin haberdar olmasına çalışıldığının ciddi kanıtıdır.

Bununla birlikte üniversitenin evrensel niteliği de göz ardı edilmemiş ve bu anlayışla Cenevre Üniversitesinden Profesör Albert Malche'nin görüşlerine başvurulmuştur. Daha sonra da onun tavsiyeleriyle Almanya'dan batılı bilim adamlarını Türkiye'ye getirtmiştir. Bu aynı zamanda üniversite reformunun bilimsel bir devrim olduğunu göstermektedir. Avrupa'nın

¹²⁵Dölen, a.g.e., s.478-488.

¹²⁶ Afet İnan, Atatürk'ün Büyük Nutuk Müsveddeleri Üzerinde Arkadaşlarının Dinlemesi, a.g.e., s.36-37

milliyetçilik duygularıyla karşı çıktığı Alman - Yahudi bilim adamları Türkiye’de uzun yıllar çalışmışlar, Türkiye’de bilimsel terminolojinin gelişmesine yardımcı olmuşlardır.

Üniversite reformuyla kurulan İstanbul Üniversitesi, Darülfünunun yapmadığı tatbiki bilgi, dil öğretimi, milli bilincin geliştirilmesi, bilimsel bilginin takip edilmesi gibi hususları, kurulduğu günden itibaren hedefleri arasına almıştır. Yüksek Ziraat Okulu, Ankara Üniversitesi’nin kuruluşu bu hedeflerin gerçekleşmesi şeklinde görülmelidir.

Üniversite reformuyla yıllarca savaş meydanlarında mücadele edilen Batının modern-laik üniversite anlayışı örnek alınmıştır. Hatta bu anlayış, bilimsel düşüncenin ön plana çıkması ve bilimin takip edilmesi noktasında sistemin temelini oluşturmuştur.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Müdürlüğü:

Tarih:13/3/1933, Sayı:13984, Dosya:242-129, Fon Konu:30..18.1.2, Yer No:34.16..7.

Tarih 14/09/1933, Fon No: 30 18 12, Kutu No: 39, Dosya Gömleği No: 64 Sıra No: 1.

Tarih:12/11/1933, Sayı:15318, Dosya:19-2020, Fon Kodu:30..18.1.2, Yer No:41.82..16.

Tarih: 11.10 1934, Fon No: 30 18 12, Kutu No: 48, Dosya Gömleği No: 67, Sıra No: 15, Sayı Numarası: 2.

Tarih: 04.01.1936, Fon Kodu: 490 1 00, Kutu No: 41, Dosya Gömleği No: 173, Sıra No: 1.

TBMM Zabıt Cerideleri

Atatürk’ün IV. Dönem 3. Yasama Yılı Açılış Konuşması, 1 XI 1933, C. 18 Devre. IV s. 3.

Gazeteler

Cumhuriyet: 18 Teşrinievvel 1930, 6 Temmuz 1933, 9 Temmuz 1933, 2 Ağustos 1933, 12 Teşrinisani 1933, 12 Teşrinisani 1933, 19 Teşrinisani 1933, 23 Teşrinisani 1933, 29 Teşrinievvel 1933.

Son Posta: 22 Teşrinievvel 1930.

Kitaplar

- Akyüz, Yahya; Türk Eğitim Tarihi, Pegem Yayınevi, Ankara, 2008.
- Ataünal, Aydoğan; Cumhuriyet Döneminde Yükseköğretimdeki Gelişmeler, Yükseköğretim Genel Müdürlüğü, Ankara, 1993.
- Aybars, Ergün; Atatürk ve Modernleşme, 2. Baskı, Ercan Kitabevi Yayınları, İzmir 2003.
- Ayni, Mehmet Ali; Darü'l fünûn Tarihi, Pınar Yayınları, İstanbul, 2001.
- Bahadır, Osman; 1933 Üniversite Reformu Niçin Yapıldı? Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961), (Ed. Namık Kemal Aras, Emre Dölen, Osman Bahadır) Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2007.
- Başgöz, İlhan; Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.
- Bozkurt, Nejat; 20. Yüzyıl Düşünce Akımları, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995.
- Cevizoğlu, Hüseyin; Atatürkçülük, Ufuk Ajans Yayınları, Ankara.
- Demirtaş, Aydın; Sosyolojik Açından 1933 Üniversite Reformu, Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Genel Sosyoloji ve Metodoloji Bilim Dalı, Bursa 2010.
- Dölen, Emre; İstanbul Darülfünunu'nda ve Üniversitesi'nde Yabancı Öğretim Elemanları, Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961), (Ed. Namık Kemal Aras, Emre Dölen, Osman Bahadır) Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2007.
- Dölen, Emre; Türkiye Üniversite Tarihi Darülfünundan Üniversiteye Geçiş Tasfiye ve Yeni Kadrolar, C.3, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.
- Dölen, Emre; Türkiye Üniversite Tarihi İstanbul Üniversitesi 1933-1946, C. 4, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.
- Dumont, Paul; Mustafa Kemal, Çeviren Zeki Çelikkol, 2. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.
- Elman, Ahmet Şevket; Dr. Reşit Galip (1892-1934) İkinci Kitap, Ankara, 1955.
- Eroğlu, Hamza; Türk İnkılâp Tarihi, MEB Basımevi, İstanbul 1982.
- Ertan, Temuçin Faik; Kadrocular ve Kadro Hareketi (Görüşler, Yorumlar, Değerlendirmeler), 1. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.
- Feyzioğlu, Turhan; Atatürk Yolu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1987.
- Gezgin, Faruk; Ali Kemal Bir Muhalifin Hikâyesi, İsis Yayıncılık, İstanbul, 2010.

- Giritli, İsmet; Kemalist Devrim ve İdeolojisi, İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1974.
- Glasneck, Johannes; Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye, Çeviren Arif Gelen, Birinci Baskı, Onur Yayınları, Ankara 1976.
- Hatipoğlu, Tahir; Türkiye Üniversite Tarihi, (2. Baskı) Selvi Yayınevi, Ankara, 2000.
- Hirsch, Ernest; Anılarım Kayzer Dönemi Wiemmar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi, (11. Basım). Tübitak Yayınları, Ankara, 2008.
- İğdemir, Uluğ; Yılların İçinden, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1976.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin; Darülfünun Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı, C1, Ankara, IRCICA, 2010.
- İlhan, Attıla; Hangi Batı, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1982.
- İnan, Afet; Atatürk ve İlim, Gükur Basımevi, Ankara, 1963.
- İnan, Afet; Atatürk'ün Büyük Nutuk Müsveddeleri Üzerinde Arkadaşlarının Eleştirilerini Dinlemesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1980.
- İnan, Afet; Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1998.
- İstanbul Üniversitesi Talimatnamesi; Ankara Burhaneddin Matbaası, Ankara, 1934.
- Kılıç, Ali; Atatürk'ün Hususiyetleri, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.
- Kocatürk, Utkan; Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.
- Malche, Albert; İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor, Devlet Basımevi, İstanbul, 1939.
- Oruç, Yener; Atatürk'ün "Fikir Fedaisi" Reşit Galip, (Genişletilmiş 3. Baskı) Gürer Yayınları, İstanbul, 2008.
- Osmanlı Darü'l funun Nizamnamesi; İstanbul, Matbaa-i Amire, 1919.
- Öktem, Necdet; Atatürk Döneminde Darülfünun Reformu, Antalya, Yeniden Anadolu Ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 2007.
- Özalp Kazım, Özalp Teoman; Atatürk'ten Anılar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992.
- Özata, Metin; Atatürk Bilim ve Üniversite, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2007.
- Özdemir, Hikmet; Sivil Cumhuriyet, 1. Basım, Boyut Yayınevi, İstanbul 1991.
- Saray, Mehmet; İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453-1993), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1996.

- Schwartz, Philipp; Kader Birliği 1933 Sonrası Türkiye'ye Göç Eden Alman Bilim Adamları, Belge Yayınları, İstanbul, 2003.
- Şapolyo, Enver Benhan; Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi, 3. Baskı, Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul 1958.
- Taşdemirci, Ersoy; Belgelerle 1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 1992.
- Widmann, Horst; Atatürk ve Üniversite Reformu, (Çev. Aykut Kazancıgil, Serpil Bozkurt) İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2000.

Makaleler

- Aybars, Ergün; "Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihinin Amaç ve Kapsamı", Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihinde Yöntem Arayışları, Editörler Bahaeddin Yedi yıldız, Temuçin Faik Ertan, Kutay Üstün, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 2004.
- Çaycı, Abdurrahman; "Atatürk, Bilim ve Üniversite", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. IV, S.10, Ankara, 1987.
- Doğramacı, İhsan; "Atatürk ve Eğitim", Araştırma Merkezi Dergisi, C. I, S.3, Ankara, 1985.
- Ege Ragıp, Hagemann Harald; "The Modernisation of the Turkish University After 1933: The Contributions of Refugees from Nazism." The European Journal of History of Economic Thought, C.XIX, S.6, Online dergi 2012.
- Ernst H.C., E. Hırsh; "Kemalist Türkiye Anılarımdan", Mustafa Kemal Atatürk 1881 – 1981, Çeviren Rezzan Kızıltan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1987.
- Götz, Manfred; "Kemal Atatürk, Modern Türkiye'nin Yaratıcısı", Mustafa Kemal Atatürk 1881 – 1981, Çeviren Mahmure Kahraman, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1987.
- Irmak, Sadi; "Atatürk'ü Anarken", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.I S.1, Ankara, 1984.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin; "Darülfünun Tarihçesine Giriş", Belleten Dergisi, C. LIV, No: 210, Ankara, 1990.
- İzgi, Özkan; "Atatürk'ün Eğitim ve Üniversitelere Bakış Açısı", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.I, S.1, Ankara, 1984.
- Kocatürk, Utkan; "Atatürk'ün Üniversite Reformu İle İlgili Notları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. I. S.1, Ankara, 1984.
- Namal, Yücel; "Türkiye'de 1933-1950 Yılları Arasında Yükseköğretime Yabancı Bilim Adamlarının Katkıları", Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, C.II, S. 1 Zonguldak, 2012.

- Nilgün, Çelebi; “Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’ndeki Mülteci Profesörler”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 43, 1, Ankara, 2003.
- Müller, Hildegard; “German Librarians in Exile in Turkey, 1933-1945” *Libraries & Culture*, Vol. 33, No. 3, Online Dergi 1998.
- Reismann, Arnold; “Jewish Refugees From Nazism, Albert Einstein, and the Modernization of Higher Education in Turkey (1933-1945),” *Aleph*, S. 7, Online Dergi 2007.
- Tural, Mehmet Akif; “Atatürk İnkıpları ile Yaşanan Sosyal Değişme”, Atatürk 4. Uluslar arası Kongresi, C.II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s.1248.
- Yılmaz, Mustafa; “İlk, Orta ve Yüksek Öğretimde İnkılap Tarihi Dersleri” İlk ve Orta Öğretim Kurumlarında Türkiye Cumhuriyeti inkılap Tarihi ve Atatürkçülük Konularının Öğretimi: Mevcut Durum, Sorunlar ve Çözüm Önerileri, (Ed. Mehmet Saray Hüseyin Tosun) Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005.